

DUBROVAČKI NAPORI ZA STJECANJE NAKLONOSTI BOSANSKOG DVORA I UTJECAJ BOSANSKIH NAMJESNIKA U ODRŽAVANJU DUBROVAČKIH POVLASTICA U PRVOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA*

Ovim radom nastoje se utvrditi sredstva i diplomatska pregnuća Senata za stjecanje naklonosti bosanskih namjesnika i njihovih glavnih pomoćnika. Uz vještu retoriku uvjeravanja i laskanja, koja je ciljala na željeno milosrđe i naklonost namjesnika, neizostavan dio dubrovačke diplomacije činili su pomno izabrani pokloni koji su jasno oslikavali političku hijerarhiju daroprimaca te društvene navike, zdravstvena stanja i konzumerističke potrebe bosanskoga dvora. Naklonost bosanskih namjesnika bila je bitna jer su oni imali presudan utjecaj u održavanju povlastica propisanih dubrovačkom ahdnamom. Za dosljednu primjenu ahdname bila je nužna suradnja niže i više strukture osmanskoga upravnog sustava te će se u tom kontekstu razmotriti međudjelovanje triju upravnih razina: Porte kao donosioca odluke, bosanskoga namjesnika kao upravnoga posrednika i lokalnih službenika kao izvršnih organa. Pokušat će se utvrditi učinkovitost i teritorijalni doseg političke moći bosanskih namjesnika te locirati ona upravna razina na kojoj je zapinjalo pravilno funkcioniranje osmansko-dubrovačkih odnosa.

Ključne riječi: 18. stoljeće; Dubrovačka Republika; dubrovačka diplomacija; politički utjecaj bosanskih namjesnika.

Uvod

Dubrovačka Republika uredila je odnose s Osmanskim Carstvom poveljom iz 1442. godine kojom su utvrđene obveze i prava obiju država potpisnica. Zahvaljujući dobromu geostrateškom položaju, Dubrovčani su od sultana Murada II. (1421. – 1444., 1446. – 1451.) osigurali brojne političke i trgovačke povlastice, a

* Rad je nastao u sklopu istraživačkog projekta *SANITAD*, koji se provodi u Hrvatskom institutu za povijest i financira sredstvima Europske unije iz fonda *NextGenerationEU*.

zauzvrat su se obvezali na vjernost i godišnji dar u srebrnome posuđu u vrijednosti od 1.000 dukata. Brz proboj sultana Mehmeda II. Osvajača (1444. – 1446., 1451. – 1481.) do dubrovačke granice primorao je Senat 1458. godine na plaćanje godišnjega harača čiji se iznos u vrijeme sultana Bajazida II. (1481. – 1512.) ustalio na 12.500 zlatnika (1481.).¹ Svaki sultan koji je kasnije došao na vlast potvrdio je povelju sultana Mehmeda Osvajača iz 1458. godine (dubrovačka kapitulacija ili ahdnama)² podsjećajući Dubrovčane da su harač i vjernost Osmanskomu Carstvu uvjet poštivanja brojnih trgovačkih privilegija Dubrovačke Republike.

Postupne gospodarsko-političke promjene u Osmanskome Carstvu nepovratno su promijenile karakter osmansko-dubrovačkih odnosa. Nesklad između davno propisanih političkih okvira i novih ekonomskih prilika ponukao je Dubrovčane da potraže susjeda koji im može pružiti snažniju zaštitu. Službeno priklanjanje Austriji, prvi put zabilježeno nakon osmanskoga poraza 1683. godine kod Beča, u 18. je stoljeću postalo uobičajena praksa dubrovačke diplomacije.³ Dubrovačko udaljavanje od Carstva vidljivo je u prestanku plaćanja harača nekoliko godina kasnije. Nakon 1687. godine Dubrovčani su prestali plaćati jednogodišnji harač pravdajući se siromaštvom izazvanim ratnim operacijama u njihovu susjedstvu. Dubrovačka borba za smanjenje harača trajala je do 1703. godine, kada je sultan pristao na trogodišnji harač sve dok se materijalna situacija u Dubrovniku ne poboljša. Od tada su poklisari harača i dragomani (prevođitelji) u audijenciju sultanu u Istanbul odlazili svake treće godine.

To udaljavanje od Porte dovelo je do čvršćeg vezanja za prvoga osmanskog susjeda – bosanskoga namjesnika. Na jačanje veza s bosanskim namjesnikom utjecalo je i držanje Porte, koja je namjesniku kao „najboljem poznavatelju lokalnih prilika“ prepustila brigu o praktičnim pitanjima s Dubrovačkom Re-

¹ Više u: Vinko FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika do 1808*, knjiga 1-2, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980., 203-216, 228, 235-236; Vesna MIOVIĆ, *Na razmeđu (odnosi na dubrovačko-osmanskoj granici 1667-1806)*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997., 13-15; Vesna MIOVIĆ, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*, Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 9-15.

² Prijevođe kapitulacije vidi u: Gliša ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, knjiga I, sveska 1, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1940., 572-579; Nicolaas H. BIEGMAN, *The Turco-Ragusan Relationship according to the firmans of Murad III (1575 - 1595), extant in the State Archives of Dubrovnik*, The Hague: Mouton, 1968., 55-59; Dušanka BOJANIĆ, *Sultanska akta izdata na zahtev Dubrovačke Republike (1627-1647)*, *Miscellanea* 10, 1982., 42-43; Mladen GLAVINA, *An Overview of the Formation and Functioning of the Institute of Capitulations in the Ottoman Empire and the 1604 Dubrovnik Capitulation*, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 58, 2008., 155-158.

³ Više u: FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika*, 174-182, 286-287, 289-293; Zdravko ŠUNDRICA, *Obavještanje služba Dubrovačke Republike u 18. stoljeću (Epizoda austrijsko-turskog rata 1737-1739)*, *Analitički Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37, 1999., 172-183; Žarko MULJAČIĆ, *Prilog politici Dubrovnika za austrijsko-turskog rata 1788-1789.*, u: *Iz dubrovačke prošlosti* (Hekman, Jelena ur.), Zagreb: Matica Hrvatska, 2006., 34-39.

publikom. Prijenos nadležnosti s carskoga na bosanski divan, između ostaloga, potaknut je i opadanjem značenja Dubrovačke Republike za Carstvo. Naime posljednja veća obavještajna djelatnost Republike za Portu obavljena je tijekom Ciparskoga rata (1570. – 1573.),⁴ a nakon toga izvještaji su, kao dio redovne korespondencije, upućivani bosanskim namjesnicima. Osim toga, osnivanjem splitske skale (luke) 1592. godine Dubrovnik je prestao biti glavna izvozna luka za proizvode iz osmanskoga zaleđa, kamo je tekla glavna žila kucavica dubrovačke tranzitne trgovine. Daljnjem urušavanju veza između Republike i Carstva tijekom 18. stoljeća pridonio je prodor europskih i rastući sloj osmanskih trgovaca koji su imali štetan učinak na ekonomski napredak i trgovačku ulogu Republike u okviru Carstva.⁵

Nemar oko potvrđivanja dubrovačke kapitulacije u razdoblju 1649. – 1703. godine pokazatelj je daljnjega slabljenja političkih veza Dubrovnika i Porte. Također, nakon 1703. godine, kada je Dubrovčanima dopušten trogodišnji harač, nijedna strana nije željela obnoviti kapitulaciju do pojave povoljnijih okolnosti.⁶ Priznanice koje je Porta izdavala dubrovačkim poklisarima prilikom isplate harača postale su najčešći oblik njihova odnosa tijekom prve polovice 18. stoljeća.⁷ Slučajeve dubrovačkih sporova i problema koji su činili bogati dio korespondencije iz ranijih stoljeća sultan je prenio na bosanski divan.

Tijekom 18. stoljeća bosanski su namjesnici, uza svakodnevne probleme između osmanskih i dubrovačkih podanika, brinuli i za temeljna dubrovačka prava i dužnosti prema Osmanskom Carstvu. Tako ih je i bosanski namjesnik Topal Osman-pašu (1719. – 1720., 1727. – 1728., 1730.) uputio da se „ne obraćaju Porti nego u Travnik jer će njihovi zahtjevi tamo biti brže riješeni“,⁸ te je Republika glavne diplomatske bitke za očuvanje tributarnih povlastica vodila upravo na bosanskome divanu.

⁴ Vesna MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana s analitičkim inventarom sultanskih spisa serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku*, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2005., 48, 135; Mladen GLAVINA, *Dubrovačka Republika u 17. stoljeću u registrima središnje vlade Osmanskog Carstva*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012., 64.

⁵ Više u: Vuk VINAYER, *Turska i Dubrovnik u 18. veku*, Beograd: Srpska književna zadruga, 1960., 120-127; Traian STOIANOVICH, *Conquering Balkan Orthodox Merchant*, *The Journal of Economic History* 20/2, 1960., 259-267, 306; Hrvoje PETRIĆ, *The Navigation and Trade Agreement of 1718 and Ottoman Orthodox Merchants in Croatia and the Military Border*, u: *The Peace of Passarowitz, 1718*. (Ingrao, Charles; Samardžić, Nikola i Pešalj, Jovan ur.), West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2011., 179-189.

⁶ Više u: MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 21, 41-42.

⁷ MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 135; GLAVINA, *Dubrovačka Republika u 17. stoljeću*, 69-70, 74.

⁸ Enes PELIDIJA, *Banjalučki boj iz 1737: uzroci i posljedice*, Sarajevo: El-Kalem, 2003., 100.

Ovim radom nastoje se utvrditi sredstva i diplomatska preguća Senata za stjecanje naklonosti bosanskih namjesnika i njihovih glavnih pomoćnika. Uz vještu retoriku uvjeravanja i laskanja, koja je ciljala na željeno milosrđe i naklonost namjesnika, neizostavan dio dubrovačke diplomacije činili su pomno izabrani i pažljivo odvagani pokloni koji su jasno oslikavali političku hijerarhiju daroprimaca te društvene navike, zdravstvena stanja i konzumerističke potrebe bosanskoga dvora. Sastavom poklona mjerila su se diplomatska nastojanja Dubrovačke Republike koja su za cilj imala uspješnost misije i stvaranje mreže pokrovitelja na dvoru, što je, zbog čestih upravnih rotacija i promjena političkih snaga, za Dubrovnik bilo dugoročno ulaganje u odnose s Osmanlijama.

Osim toga, primjeri iz prve polovice 18. stoljeća pokazat će koliki je bio utjecaj bosanskih namjesnika u održavanju povlastica propisanih dubrovačkom ahdname. Budući da je za dosljednu primjenu ahdname i sukcesivnih fermana Porte suradnja niže i više strukture osmanskoga upravnog sustava bila nužna, razmotrit će se djelovanje triju upravnih razina – Porte kao donosioca odluke, bosanskoga namjesnika kao, uvjetno rečeno, upravnoga posrednika i lokalnih službenika kao izvršnih organa. U tom kontekstu pokušat će se utvrditi učinkovitost i teritorijalni doseg političke moći bosanskih namjesnika te locirati ona upravna razina na kojoj je zapinjalo pravilno funkcioniranje osmansko-dubrovačkih odnosa.

Načini pridobivanja naklonosti bosanskoga namjesnika i njegova dvora

Prvi susret dubrovačkih poklisara s novim bosanskim namjesnikom u Travniku bio je pravi primjer vješte dubrovačke diplomacije ukrašene izrazima pokornosti i poniznosti prema najvećem zaštitniku Dubrovačke Republike – Osmanskomu Carstvu. Budući da je prvi dojam bio ključan, Senat je preko obavještajnih kanala u Istanbulu pokušao saznati korisne informacije o novome namjesniku.⁹ Obuhvatne obavještajne akcije nisu bile potrebne ako je u Bosnu dolazio namjesnik kojega je dubrovačka vlada otprije znala, poput Ali-paše Hečimovića (1736. – 1740., 1745., 1747. – 1748.). Ali-paša je pokazao veliku naklonost prema Republici tijekom obnašanja dužnosti velikog vezira (1732. – 1735.), kada im je osigurao nekoliko naklonjenih fermana.¹⁰ Senat ipak ništa nije htio prepustiti slučaju te je 1736. godine dubrovački dragoman Miho Zarini (1727. – 1765.)¹¹

⁹ KRIZMAN, *Diplomati i konzuli*, 43; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 45.

¹⁰ ŠUNDRICA, *Obavještajna služba Dubrovačke Republike*, 160; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 342-344; Miljenko FORETIĆ, *Dubrovnik u vrijeme austro-turskog rata 1736.-1739.*, u: *Dubrovnik u povijesnim i kulturnim mijenama. Zbornik odabranih radova* (Kisić, Anica ur.), Dubrovnik: Matica Hrvatska, Ogranak Dubrovnik, 2007., 31.

¹¹ O Zariniju vidi u: Vesna MIOVIĆ, *Miho Zarini-Dragoman (Interpreter for the Turkish Language) of Republic of Dubrovnik*, u: *Plurilingvizam v Evropi 18. stoletja* (Ferluga Petronio, Fedora ur.), Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2002., 303-317.

tijekom misije kod trebinjskoga mirimirana Ibrahim-paše Resulbegovića (1728. – 1751.)¹² trebao ispitati raspoloženje koje vlada o novom namjesniku.¹³

Svečani posjet kojim su Dubrovčani iskazivali počast zbog dolaska novoga namjesnika u Bosanski ejalet bio je određen nizom ceremonijalnih pravila i običaja.¹⁴ Senat je 1736. godine za misiju čestitanja i darivanja Ali-paše izabrao plemića Marka Tomu Basiljevića (Bassegli) (1707. – 1746.). Nakon što je položio zakletvu da će služiti na korist Dubrovačke Republike poslanik je krenuo na Ploče, gdje je tijekom svečanoga ispraćaja dobio državnu uputu prema kojoj je novomu bosanskom namjesniku trebao izraziti veliko zadovoljstvo što je došao vladati u njihovu blizinu, preporučiti mu interese Republike i njezinih trgovaca te tražiti pomoć u rješavanju tekućih problema.¹⁵

Kako bi za svoje zahtjeve pridobio podršku namjesnika, Basiljević mu je uručio „uobičajeni poklon“ koji se sastojao od dva kaveca (oko 12 metara)¹⁶ sukna raša, dva kaveca sukna londonske čohe (*Maut Londrina*) ili mletačkoga sukna serža (*Saia Veneziana*),¹⁷ deset glava šećera,¹⁸ deset vrećica začina,¹⁹ šest snopova

¹² Više o njemu i obitelji Resulbegović: Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), Copia Lettere Diverse (dalje: CLDT), serija 27.1, svezak 2, f. 33r-33v, 96v-97r; sv. 3, f. 153v-154r; Vladislav SKARIĆ, Trebinje u 18. veku, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 45, 1933., 49-50; Mustafa BUSULADŽIĆ, Osman paša Resulbegović, *Gajret: kalendar za godinu* 1939, 1938., 275-283; Šerbo RASTODER, O porijeklu porodice Resulbegovića, *Almanah* 50, 2011., 117-121.

¹³ DAD, Lettere di Levante (dalje: Let. Lev.), serija 27.1, svezak 73, f. 258r-258v.

¹⁴ Više u: VINAVER, *Dubrovnik i Turska u XVIII. veku*, Beograd: Naučno delo, 1960., 25; VINAVER, Bosna i Dubrovnik, 202-203, 213; Toma POPOVIĆ, Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka Hercegovačkog sandžaka u XVI veku, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 12-13, 1962., 90-93; MIOVIĆ, Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg, 124-133; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 37-44.

¹⁵ O izboru, pripremama, poklonima i službenoj prepisci 1736.: DAD, Acta Consilii Rogatorum (dalje: Cons. Rog.), serija 3, svezak 157, f. 131r-132v, 135r, 150r, 152v-153r, 159v; sv. 158, f. 20r-20v, 22v, 23r; DAD, Acta Consilii Minorum (dalje: Cons. Min.), serija 5, svezak 93, f. 234r, 240r, 244v; DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 22v-38v; DAD, CLDT, sv. 2, f. 45r; DAD, Lettere di Ponente (dalje: Let. Pon.), serija 27.6, svezak 54, f. 154r-154v, 163v; DAD, Acta Turcarum (dalje: AT), serija 75, f. B21/19, B23/26, 180; B 11 72a/b; 411a/b; 158; 353; B13 3.

¹⁶ MIOVIĆ, Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg, 128; MIOVIĆ, *Dubrovačka diplomacija*, 51-54.

¹⁷ Serž je lagana vunena tkanina, skrletne i tamno crvene boje, upotrebljavala se za izradu ogrtača ili podstavu kaputa. DAD, Let. Lev., sv. 67, f. 103r, 166r; sv. 68, f. 50r, 79v, 148r, 155r, 197v, 220r; sv. 69, f. 99r, 184r; sv. 70, f. 27v, 62r, 140v, 225v; VINAVER, *Dubrovnik i Turska*, 63; Mine Esiner ÖZEN, Türkçe'de Kumaş Adları, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 33, 1980./81., 304, 309, 332.

¹⁸ Šećer dolazi u „glavama“ jer je bio „oblika i veličine glave“. Fatma Emine BERKSAN, Matbah-i Amire (Saray Mutfağı) 1703–1730, doktorska disertacija, İstanbul Üniversitesi, 2005., 35, 79-81; Zafer KARADEMİR, Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500-1700), *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 37, 2015., 181-218.

¹⁹ U „mirišljave začine“ ubrajali su se papar, šafran, cimet, đumbir, klinčić, karanfilići, pinjol i muškati. BERKSAN, *Matbah-i Amire*, 46-47, 98-100; Zdravko ŠUNDRICA, O darovima u dubrovačkoj diplomaciji, u: *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva 1* (Stipetić, Vladimir ur.), Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2008., 134.

voštanih svijeća (24 svijeće)²⁰ i dvadeset kutija zahara (ušćerenih bombona). Velika pažnja pridavala se ćehaji, te mu je poklisar Basiljević zauzvrat za podršku i zaštitu dubrovačkih interesa uručio kavetac sukna raša, četiri kutije zahara,²¹ dvije glave šećera i deset vrećica začina.²²

Darivanje bosanskoga namjesnika Ali-paše i njegova ćehaje Mehmed-bega nastavilo se i sljedećega dana, kada je održan gotovo jednak posjet. Jedina je razlika u tome što je Ali-paša toga puta predstavljen kao hercegovački sandžakbeg, a ćehaja Mehmed-beg kao ćehaja hercegovačkoga sandžakbega. Naime Porta je od 18. stoljeća bosanskim namjesnicima u lenski prihod (arpaluk) redovito dodjeljivala hercegovački sandžak, koji je donosio dodatnih 410.515 akči.²³ To je značilo da je funkciju bosanskoga namjesnika i hercegovačkoga sandžakbega obnašala jedna osoba. Senat je sandžakbegu, uz uobičajeni poklon u praktičnim artiklima, odredio i novčani poklon, 300 dubrovačkih dukata od 40 grošeta (dinarića).²⁴ Poklon u iznosu od 15 dukata dobio je i ćehaja Mehmed-beg zbog velikoga utjecaja na hercegovačkoga sandžakbega.²⁵ Namijenjen isključivo hercegovačkom sandžakbegu, taj je novčani poklon vrlo jasno pokazivao koliku su važnost Dubrovčani pridavali prvomu osmanskom susjedu koji je imao važnu ulogu u uspostavi mirnoga suživota i održavanja suradnje između pograničnoga stanovništva. Osim toga, on je uređivao i presudno pitanje izvoza mesa i žitarica iz Hercegovine.²⁶

Darivanje se nastavilo i nekoliko dana kasnije, kada je uslijedila druga, privatna audijencija, u kojoj se Basiljević sastao nasamo s pašom kako bi mu predstavio tekuće probleme Republike. Tom mu je prilikom uručio još četiri

²⁰ Drago ROLLER, *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću (Grada za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 2)*, Zagreb: JAZU, 1951., 132-133; Toma POPOVIĆ, Izvoz balkanskog voska u 16. i 17. veku, *Istorijski časopis* 42-43, 1995./96., 65-73; Esad KURTOVIĆ, Iz historije pčelarstva u srednjem vijeku (košnice, pčele i med na uzgoju i u pljačkama u Dubrovniku i zaleđu), *Prilozi Instituta za istoriju* 39, 2010., 15-28.

²¹ Priscilla Mary IŞIN, Celebrating with Sweets in Ottoman Turkey, *Proceedings of the Oxford Symposium on Food and Cookery 2011: Celebration*, London: Boyars Publishers, 2012., 154-155.

²² DAD, Let. Lev. sv. 74, f. 30r-30v.

²³ Više u: Hazim ŠABANOVIĆ, *Bosanski pašaluk - postanak i upravna podjela*, Sarajevo: Svjetlost, 1959., 47; Vesna MIOVIĆ, Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg i diplomacija Dubrovačke Republike, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38, 2000., 128, 159; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 33-36; Azra GADŽO KASUMOVIĆ, Funkcija osmanskog valije u Bosanskom ejaletu i dokumenti koje je izdavao, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* 33, 2012., 13-14.

²⁴ Poklon hercegovačkom sandžakbegu iznosio je jednako kao 600 dnevnicu zidara i drvodjelje. Vuk VINAVER, Cene i nadnice u Dubrovniku 18. veka, *Istorijski časopis* 9/10, 1959., 318, 324.

²⁵ DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 30v.

²⁶ Kada su dužnost namjesnika i sandžakbega (1730., 1732. i 1746.) obnašale dvije osobe, namjesnik je pokazao pretenzije na sandžakbegov novčani poklon. DAD, Let. Lev., sv. 72, f. 73r-77v; sv. 73, f. 84r-90r; sv. 76, f. 142v-143v; DAD, AT, 192.

kaveca satena²⁷ i dvije kutijice mirisnih ulja. Na pašin zahtjev, iz Dubrovnika su mu naknadno poslali liječničku uputu o djelotvornosti ulja.²⁸ Izgleda da su se Ali-paši svidjela mirisna ulja jer su ona postala sastavni dio gotovo svih poklona koje su mu dubrovački poslanici uručivali ne samo u Travniku nego i u Istanbulu.²⁹ Paša je preko poslanika Basiljevića naknadno naručio indijsku datulju (tamarind),³⁰ a zatim i željeznu krletku. I dok je njih Senat našao među trgovačkom robom u Dubrovniku, teže je bilo naći hranu za kanarinke, koje nije bilo ni u Dubrovniku ni u Barletti.³¹ Dubrovački konzul u Barletti Filip Bonelli (1710. – 1747.) javio je da šalje samo limune koje je Senat tražio za namjesnika, a koje je također uz veliku muku našao.³²

Nedugo zatim Dubrovčani su Ali-paši poslali zmijske otrovnice (poskoke) koje su lovci ulovili na konavoskim stijenama i hridima. Dubrovčani su javili da su sve pretražili, ali nisu pronašli zmijska jaja koja je paša tražio jer „na ovim stranama

²⁷ Cons. Rog., sv. 157, f. 132r-132v, 152v-153r, 160r; sv. 158, f. 20r, 20v, 23r, 23v; Cons. Min., sv. 93, f. 234r, 240r. Saten (atlas) ubraja se u skupocjene materijale, a upotrebljavao se za izradu odjeće, jastučnica, posteljine i prekrivača za sofe. ÖZEN, Türkçe'de Kumaş Adları, 302, 319; Josip LUČIĆ, Dubrovčani i Hasan-paša Predojević, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 27/1, 1994., 66-67; MIOVIĆ, Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg, 128-129.

²⁸ Mirisna su ulja pripravljana od začina, voća, cvijeća i biljaka, a upotrebljavala su se u higijenske, liječničke i kozmetičke svrhe. Više u: Cantù CESARE, *Storie minori: Storia di Milano, La Lombardia nel secolo XVII.*, sv. II., Torino: UTET, 1864.), 433-435; Valentina FORNACIALI, *Toilette, profumi e belletti Alla Corte Dei Medici*, Livorno: Sillabe, 2007., 67-73; Bahattin YAMAN, *Osmanlı saray sanatkârları*, Istanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008., 115-116; Hedda REINDL-KIEL, Power and Submission Gifting at royal circumcision festivals in the Ottoman Empire (16th-18th centuries), *Turcica* 41, 2009., 54, 61-62.

²⁹ DAD, Cons. Rog., sv. 158, f. 20r, 37v-38r; sv. 159, f. 53v, 54v; sv. 160, f. 171v, 178r; sv. 162, f. 28v-29r; DAD, Cons. Min., sv. 94, f. 77v-78r, 164r, 165v-166r; DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 74v, 81r, 104r; 138r; sv. 75, f. 210v; sv. 76, f. 203v-204v, 213v.

³⁰ Osim u prehrani, upotrebljavala se i u liječenju probavnih i želučanih poteškoća, groznice, sunčane, reumatizma i upale zglobova. Suraiya FAROQHI, *Travel and Artisans in the Ottoman Empire: Employment and Mobility in the Early Modern Era*, London, New York: I.B. Tauris, 2014., 71.

³¹ Kanarinci su bili cijenjeni na osmanskome dvoru zbog svojega pjeva, posebno u paru. Više u: Francois POUQUEVILLE, *Travels Through the Morea, Albania, and Other Parts of the Ottoman Empire: Comprehending a General Description of those Countries, their Productions, the Manners, Customs, and Commerce of the Inhabitants*, London: Printed for Henry Colburn, 1813., 162; Hedda REINDL-KIEL, Dogs, Elephants, Lions and a Rhino on Diplomatic Mission: Animals as Gifts to the Ottoman Court, u: *Animals and People in the Ottoman Empire* (Faroqhi, Suraiy ur.), Istanbul: Eren, 2010., 277-279; Claudia SWAN, Birds of paradise for the sultan. Early seventeenth-century Dutch-Turkish encounters and the uses of wonder, *De Zeventiende Eeuw: Cultuur in de Nederlanden in Interdisciplinair Perspectief* 29, 2013., 61-63.

³² Limun se upotrebljavao kao lijek protiv temperature tako što se miješao s kavom ili vinom. DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 25r, 32r, 37r-38v; DAD, Let. Pon., sv. 54, f. 154r-154v; DAD, Cons. Rog., sv. 158, f. 20r; POUQUEVILLE, *Travels Through the Morea, Albania*, 84; BERKSAN, *Matbah-i Amire*, 94; MIOVIĆ, Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg, 142.

nema zmija koje nose jaja³³. S obzirom na to da se u to vrijeme proširila kuga u Transilvaniji, Vlaškoj i Banatu, a smrtni su slučajevi zabilježeni i u Bjelopolju kod Mostara,³⁴ može se pretpostaviti da je paša želio osigurati zalihe lijeka protiv kuge (terijak), koji se pripremao od zmijskoga praha i otrova.³⁵

Jasno je da Dubrovčani, unatoč znatnim naporima, ponekad nisu uspijevali udovoljiti svim zahtjevima namjesnika Ali-paše, pogotovo u luksuznim i rijetkim predmetima. Izgleda da se u takve artikle ubrajala i vodica (hidrolat) cedra koju je Senat neuspješno pokušavao pronaći 1728. i 1732. za namjesnike Ahmed-pašu Rustempašića (1728. – 1730.) i Hadži Ibrahim-pašu (1730. – 1733.).³⁶ Isto se može reći i za satove koje su Dubrovčani za namjesnike tražili izvan granica Republike.³⁷ U Dubrovniku 1745. godine nije bilo ni kave koju je namjesnik Ali-paša tražio preko svojeg čehaje Mehmed-bega.³⁸

Osim kave, spomenuti čehaja Mehmed-beg posredovanjem Republike nabavljao je žitarice i šećer, a tražio je i usluge dubrovačkoga državnog urara Vlaha Rossija, koji je na njegovu molbu poslan u Mostar na nekoliko dana.³⁹ Međutim, u prvoj polovici 18. stoljeća Republika je čehajama bosanskih namjesnika najčešće slala papire za pisanje pisama. Ako dubrovački trgovci u svojim dućanima nisu imali papira, Senat bi ga najčešće naručio iz Venecije.⁴⁰ U optjecaju je bilo nekoliko vrsta papira, od kojih je čehaja najčešće tražio *Cartu imperijalu*, poznatu pod imenom i *Carta Turcha*. Riječ je o kvalitetnome bijelom papiru, dobre teksture i većih dimenzija koji je Senat nabavljao u Italiji po cijeni od pola reala po

³³ DAD, CLDT, sv. 2, f. 108r-110r; DAD, AT, BVI 22/54

³⁴ DAD, Let. Pon., sv. 55, f. 140v, 141r-141v, 147r-148v, 154v-155r, 164v-165r, 178r-178v, 179v, 195r; DAD, Acta et Diplomata (dalje: DA), serija 76, f. 3061/III 38; 3133/34; *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi I. (1706.-1787.). Zapisnik ili knjiga bilješki samostana Presvetoga Trojstva u Brodu u Slavoniji* (Biber, Egidije Stjepan ur.), Slavonski Brod: Matica hrvatska, Ogranak Slavonski Brod, 1995., 85-87.

³⁵ Među sastojcima su bili meso zmije ljutice, smola drveća, analni sekret dabra, bilje i začini. Takvi napici uzrokovali su povraćanje, znojenje ili pražnjenje crijeva. Đuro ORLIĆ, Iz medicinskog Dubrovnika 18. vijeka, *Dubrovnik* 10/2, 1967., 94-95; Danica BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Liječnici, kirurzi, ljekarnici, lijekovi u liječenju kuge u Dalmaciji u XVIII. stoljeću, *Povijesni prilozi* 16, 1997., 146-147.

³⁶ Hidrolat cedra upotrebljavao se za proširene vene, hemoroide i poticanje rasta kose. DAD, Let. Lev., sv. 72, f. 10v; sv. 73, f. 66v, 73; DAD, DA, 3260/36.

³⁷ DAD, CLDT, sv. 2, f. 144r; sv. 3, f. 117r; DAD, Cons. Rog., sv. 157, f. 113v-114r; sv. 158, f. 165r; sv. 162, f. 110r; sv. 163, f. 130r; DAD, Cons. Min., sv. 94, f. 113r.

³⁸ DAD, CLDT, sv. 2, f. 247v, 248r-248v. Više u: Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ, Iz prošlosti kahve i duhana u Bosni i Hercegovini, *Narodna uzdanica, Kalendar za 1940* 8, 1939., 141-148; Aleksandar FOTIĆ, The Introduction of Coffee and Tobacco to the Mid-West Balkans, *Acta Orientalia* 64/1, 2011., 89-100.

³⁹ Urar Vlaho boravio je 1736. i 1738. godine po tri mjeseca u osmanskome zaleđu. DAD, AT, 22/40; 22/54; B21/19; DAD, Cons. Min., sv. 93, f. 227r; DAD, CLDT, sv. 2, f. 134r-134v; 166r-166v; 254v-255r; sv. 3, f. 56v. Više o urarima u Dubrovniku: ROLLER, *Dubrovački zanati*, 170.

⁴⁰ DAD, CLDT, sv. 2, f. 140v, 143r-143v, 173r; sv. 3, f. 47r.

kvinternu (pet listova).⁴¹ Potreba za papirom na bosanskom dvoru bila je velika te je čehaja Mehmed-beg 1738. godine u jednoj narudžbi tražio čak 100 kvinterna papira, a tijekom sljedeće godine tražio je po 30 kvinterna papira svaka dva do tri mjeseca.⁴²

Dubrovčani su svim snagama nastojali osigurati prijateljstvo i naklonost čehaje, koji je u složenoj mreži lokalne vlasti imao najveći utjecaj na namjesnika. Čehaja je kod bosanskoga namjesnika branio Republiku od optužbi u slučajevima razbojstava, ubojstava ili sudskih sporova između podanika Republike i Carstva. Republika mu je kao zahvalu za trud i posredništvo redovito davala „skroman poklon“ (tzv. „zeleni list“). Tako je godine 1743. čehaji uručen poklon koji i nije bio odviše skroman – dva tespiha (brojanica islamskih vjernika), zahare od badema i kave, malo crvenog i bijelog voska⁴³ te koštice limuna.⁴⁴ Čehaja je zauzvrat pridobio namjesnika Mehmed-pašu Jegena (1742. – 1744.) za dubrovačku stranu i tako onemogućio podizanje tužbe skadarskoga trgovca Mehmeda Temala protiv Dubrovčana zbog krađe trgovačke robe s njegova broda. Zbog snažnoga utjecaja toga čehaje, Dubrovčani su čak pisali da „upravljanje provincijom leži poglavito u njegovim rukama“. Isti je čehaja uspješno intervenirao kod namjesnika i u slučaju Dubrovčanina Antuna Paskoja, kojega su napale osmanske age, otele mu sto grla stoke i ubile njegova suputnika. Paskoje je čehaji zauzvrat nosio dvije kutije terijaka i sjemenke limuna. Isti poklon dobio je spomenuti čehaja i za pomoć u slučaju ubojstva osmanskoga podanika Petra Nikolina, koji je ubijen u dubrovačkome selu Kobaš, kamo je vodio ovce na ispašu.⁴⁵

⁴¹ To je primjerice iznos jedne zidareve dnevnice. DAD, Let. Pon., sv. 56, f. 8r, 42v, 70r; sv. 61, f. 61v-62r; DAD, DA, 3133/59; 3134/47, 48; DAD, AT, 22/52; 22/53; DAD, CLDT, sv. 3, f. 47v. Vuk VINAVER, Kursevi moneta u Dubrovniku 18. veka I. dio, *Anal. Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6/7, 1959., 241; VINAVER, Cene i nadnice, 318; Hamdija HAJDARHODŽIĆ, Dva podatka o prometu i prodaji papira u Bosanskom pašaluku, *Anal. Gazi Husrev-begove biblioteke* 2-3, 1974., 159-160; Mübahat KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Istanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1998., 16-36; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 58-59, 201.

⁴² DAD, CLDT, sv. 2, f. 134r-134v, 140v, 144v, 156v; DAD, AT, 498; BIV 22/38.

⁴³ Španjolski (bijeli) vosak bio je tvrde strukture, pa se pisma nisu mogla otvoriti bez uništavanja pečata. Među europskim zemljama u upotrebi se duže zadržao crveni vosak. DAD, Let. Lev., sv. 75, f. 209v; *Cyclopaedia of Useful Arts mechanical and chemical, manufacturing, mining, and engineering*, sv. 2 (Tomlinson, Charles ur.), London, New York: G. Virtue & co, 1854., 494-495; Jakov STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb: Školska knjiga, 1984., 154.

⁴⁴ Izgleda da su pokušavali uzgojiti limone tako što su koštice posadili u zemlju. Tomislav MACAN, Podlisje dubrovačko: ljekovito bilje u starini, *Dubrovački horizonti* 20, 1980., 52-53.

⁴⁵ DAD, CLDT, sv. 2, f. 199r-199v, 201r-202v, 208r, 209r-211r; DAD, Let. Lev., sv. 75, f. 184r-190r; DAD, DA, 3277/26; DAD, Cons. Rog., sv. 161, f. 38v-39r; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 161-162.

Ponekad Senat nije naplaćivao predmete i prehrambene proizvode koje je ćehaja naručio za svoj novac smatrajući da će ga tako zadužiti za uslugu. Tako je i 1745. godine ćehaji Mehmed-begu vratio 174 dukata za šećer i žito jer se pojavio problem oko nezakonite naplate poreza na konje koje dubrovački trgovci uvoze iz hercegovačkoga sandžaka. U nadi povoljnijeg i bržeg rješenja Senat je istovremeno pisao bosanskom namjesniku i njegovu ćehaji. Moguće je da je ćehaja utjecao na brzo izdavanje nove Ali-pašine bujuruldije (naredbe)⁴⁶ o zabrani naplate poreza koju je priložio u svojem pismu Senatu.⁴⁷

Osim što je bio kanal preko kojega su Dubrovčani predstavljali svoje poslove i nastojali pridobiti naklonost namjesnika, ćehaja je umjesto namjesnika obavljao i korespondenciju oko tekućih poslova manje državne važnosti, poput zajmova između dubrovačkih i osmanskih podanika.⁴⁸ To ukazuje na trend rasterećenja političkih poslova s Dubrovačkom Republikom, vidljiv i na razini Porta – bosanski namjesnik.

Značenje ćehaje očituje se i u tome što se on vrlo lako mogao uzdići na položaj upravitelja Bosanskoga ejaleta i izravno utjecati na odnose Carstva i Republike. Tako je primjerice u prvoj polovici 18. stoljeća s položaja ćehaje na položaj namjesnika Bosanskoga ejaleta napredovao Ahmed-paša Sari (1711. – 1712.), ćehaja bosanskoga namjesnika Korča Mehmed-paše (1692. – 1697.), i Ibrahim-paša Kabakulak (1716.), ćehaja Numan-paše Ćuprilića (1713. – 1715., 1717. – 1718.).⁴⁹

Osim ćehaje, Dubrovčani su darivali i ostale članove bosanskoga dvora, iako u znatno manjoj mjeri. Primjerice ranije spomenuti poslanik Basiljević 1736. godine, prilikom ceremonijalnih počasti, poklon od dva kaveca sukna uručio je i bosanskom defterdaru Mehmed-begu Tamimoviću. Moguće je da ga je time želio udobrovoljiti jer je spomenuti defterdar preuzeo zakup poreza na vosak koji su iz Hercegovine uvozili dubrovački trgovci.⁵⁰ Darivanje defterdara

⁴⁶ Više o bujuruldijsima u: KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 197-206; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 19-26; Azra GADŽO KASUMIĆ, *Diplomatički dokumenti: arzuhali, mahzari, arzovi, ilami i sahhabujuruldije*, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* 31, 2010., 5-17; KASUMIĆ, *Funkcija osmanskog valije*, 140-142.

⁴⁷ DAD, Cons. Rog., sv. 162, f. 81v, 87r; DAD, CLDT, sv. 2, f. 247v-248v, 253r-255r, 256v-257r; DAD, AT, BIV 1/54; 4838a-b; MIOVIĆ, *Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg*, 123, 140; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 163.

⁴⁸ DAD, AT, BVI 22/39; DAD, CLDT, sv. 2, f. 143r-143v.

⁴⁹ Salih Sidki MUVEKKIT HADŽIHUSEINOVIĆ, *Povijest Bosne 1*, Sarajevo: El-Kalem, 1999., 462, 479; Vedad BIŠČEVIĆ, *Bosanski namjesnici osmanskog doba (1463. - 1878.)*, Sarajevo: Connectum, 2006., 232-233.

⁵⁰ Defterdar je službenik koji se brinuo za pokrajinske financije. DAD, Let. Lev., sv. 73, f. 244v-245r; sv. 74, f. 30v, 47r-47v, 48r-49v. Više o izvozu voska: Sead TRALJIĆ, *Izvoz bosanske robe preko splitske*

zabilježeno je od 17. stoljeća,⁵¹ a može se dovesti u vezu s porastom njegove financijske autonomije, a time i političke moći na bosanskome divanu.⁵² Poklon se ponekad uručivao i sarajevskom muli, i to kavetac sukna i šest glava šećera.⁵³ Međutim, zbog općega trenda štednje u 18. stoljeću, Dubrovačka je Republika svim silama nastojala izbjeći darivanje i defterdara i mule. Zbog toga su u uputama za poslanike naglašavali da ih daruju jedino ako se nalaze u mjestu gdje boravi namjesnik, da ih ne traže u drugim gradovima i da nikako ne idu kroz Sarajevo, gdje boravi mula.⁵⁴ Naravno, postojale su iznimke, koje su bile uvijek tovore trenutnim političkim okolnostima.⁵⁵

Skromnim novčanim poklonima poslanici su darivali i niže članove bosanskoga dvora poput muhurara (pečatara) i divitdara (pisara). Sveukupno su smjeli potrošiti 10 dukata za darivanje ostalih članova bosanskoga dvora, dok im je na dvoru hercegovačkoga sandžakbega bilo dopušteno potrošiti 8 dukata u protuvrijednosti od 400 aspri (akče).⁵⁶ Senat nije propuštao priliku da udovolji i drugim članovima dvora kako bi pridobio njihovu naklonost. Tako je silahdaru (čuvar oružja) spomenutog Ali-paše poklonio jedan veliki i kvalitetni tespih od koralja koji se ubrajao u najcjenjenije poklone za osmanske dužnosnike. Jedan tespih od koralja, i to „najbolji u Gradu“, poslan je i Ali-pašinu sinu, Mehmed-begu.⁵⁷ Dubrovčanima se prijateljstvo s Mehmed-begom višestruko isplatilo jer je

luke u XVIII stoljeću, *Pomorski zbornik* 3, 1965., 818; Desanka KOVAČEVIĆ-KOJIĆ, O izvozu voska iz srednjovjekovne Srbije i Bosne preko Dubrovnika, *Istorijski časopis* 18, 1971., 143-152; Toma POPOVIĆ, Izvoz balkanskog voska u 16. i 17. veku, *Istorijski časopis* 42/43, 1995/96., 65-69.

⁵¹ Vidi primjere: DAD, Let. Lev., sv. 40, f. 50r; sv. 41, f. 172v; sv. 42, f. 193r; sv. 43, f. 20r, 37v, 157r, 211r, 263r; sv. 44, f. 67r, 123r; sv. 45, f. 23v, 249r; sv. 47, f. 14r; 79v, 193r, 246r; sv. 56, f. 64v, 137r; sv. 57, f. 185v; MIOVIĆ, „Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg“, 127; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 43-44.

⁵² Halil INALCIK, Centralization and Decentralization in Ottoman Administration, u: *Studies in Eighteenth Century Islamic History* (Naff, Thomas i Owen, Roger ur.), Carbondale-Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1977., 27-28.

⁵³ Mula je glavni sudac Bosanskog ejaleta koji je sudjelovao u upravi ejaleta, a Porti je podnosio izvještaj o djelovanju bosanskoga namjesnika. Više u: Azra GADŽO KASUMOVIĆ, Mulla u Bosanskom ejaletu, *Analizirajući Husrev-begove biblioteke* 27/28, 2008., 5-67.

⁵⁴ Vidi primjere: DAD, Let. Lev., sv. 67, f. 56r; sv. 68, f. 153r-154r, 197r, 219v; sv. 69, f. 96r-96v; sv. 70, f. 62v; sv. 72, f. 35r-35v, 62v-63r, 243r-243v; sv. 73, f. 59r-59v, 86r; sv. 74, f. 23v-24r, 159r; sv. 75, f. 36r, 173r; sv. 76, f. 142v, 203r.

⁵⁵ Vidi primjere: DAD, Let. Lev., sv. 67, f. 88v, 103r; sv. 68, f. 78v-79r; sv. 72, f. 243v, 249r.

⁵⁶ Zanimljivo je istaknuti da se Senat pri tome ravnao prema vrijednosti akči, te je 1709. godine taj iznos bio 10 dukata, a 1715. godine 8 dukata. Usp. DAD, Let. Lev., sv. 66, f. 234v; sv. 67, f. 58r, 104r; sv. 68, f. 34v, 122r, 154v, 181v-182r; sv. 69, f. 62r, 194r; sv. 72, f. 77r, 251v; sv. 73, f. 88v-89r; sv. 74, f. 30r.

⁵⁷ DAD, CLDT, sv. 2, f. 124r-124v, 125r; sv. 3, f. 62r; DAD, Cons. Rog., sv. 158, f. 167v-168r. Tijekom 18. stoljeća cijena koraljnih tespiha iznosila je oko 2 cekina (360 dinara), odnosno 18 dnevnica dubrovačkoga zidara. Zdravko ŠUNDRICA, O lovu i obradi koralja u Dubrovniku, *Dubrovački vjesnik* 130,

zahvaljujući njegovu posredovanju Ali-paša 1738. godine ukinuo zabranu izvoza žitarica na dubrovačku skalju (jasak). Osim toga, Mehmed-beg je bio zadužen i za osjetljiv posao oko prijevoza žita koje je tijekom Austrijsko-osmanskoga rata (1737. – 1739.) stiglo s Porte na dubrovačku skalju.⁵⁸ I age koji su u Dubrovnik prenosili sretnje vijesti o osmanskim pobjedama Dubrovčani su srdačno i prijateljski dočekali, ceremonijalno ih zaogrnlili plaštem i predali im bogate napojnice, i do 30 cekina. Vjerovali su da će oni njihovo držanje pohvaliti namjesniku.⁵⁹

Ipak, najvažnije je bilo pridobiti simpatije namjesnika. Pri svakom susretu komplimentirali su mu biranim riječima, iznosili slatkorječive hvalospjeve o njihovu „mudrom vladanju, nedostižnome znanju i rijetko viđenim sposobnostima“, dovitljivo laskali da je on „produžena ruka Porte“ i jedini spasitelj Dubrovačke Republike, „najstarijeg i najvjernijeg haračara Osmanskoga Carstva“. Svoja su pisma nerijetko završavali srčanim zahvalama za dotadašnje milosti koje im je udijelio, zbog čega će „nastaviti moliti Boga za njegovo dugo vladanje i još veće uspjehe“⁶⁰.

Bosanski su upravitelji uglavnom bili na raspolaganju molbama i zahtjevima Senata⁶¹ jer su i sami imali koristi od suradnje i prijateljstva s Republikom. Dubrovčani su im pružali usluge dubrovačke luke, u koju se dovozilo žito za Bosanski ejalet i iz koje su se odvozili bosanski dostojanstvenici na udaljena odredišta.⁶² Osim toga, Dubrovnik je za bosanske namjesnike bio prozor u svijet. Namjesnici su stoga u svojim pismima izričito tražili da im šalju novosti o događajima u svijetu „kao novi biljeg vjernosti Porti“.⁶³ Dubrovačke su vijesti imale neprocjenjivu vrijednost tijekom ratnih godina, kada su učestali i ažurni izvještaji bili glavni adut Republike ne samo na bosanskome dvoru nego i na

1953., 241-244; VINAVER, Kursevi moneta u Dubrovniku, 238, 239, 242; MIOVIĆ, Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg, 145.

⁵⁸ DAD, CLDT, sv. 2, f. 105r-105v, 121v; DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 78v, 80v, 82v-83r; DAD, DA, 3260/49; DAD, AT, 29; B IV 1/39; C1 9; C2 2; C3 8; Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Istanbul (dalje: BBA) Cevdet Askeriye (dalje: C.AS), dosya 1106, gömlek 48947; Vesna MIOVIĆ, Dnevnik dubrovačkog dragomana Miha Zarinija, *Analiti Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 33, 1995., 112-113.

⁵⁹ DAD, CLDT, sv. 2, f. 153r; DAD, Cons. Rog., sv. 158, f. 167v-168r; sv. 159, f. 50v-51r; DAD, Cons. Min., sv. 94, f. 173v.

⁶⁰ Vidi primjere: DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 26r, 27r-28v, 40r, 69v-70v, 71v-72r; DAD, CLDT, sv. 2, f. 99r-100r, 101r-101v, 106r-106v, 108r-110r, 111v, 113r, 115r, 122r-123r, 192r-192v; sv. 3, f. 96v-97v, 250r, 259/2r-259/2v.

⁶¹ Pisali su da su spremni „pomoći u svim potrebama“ i da će „izdati bujuruldiu u skladu sa željama“ Senata. Vidi primjere: DAD, AT, B9 30; B9 57; B11 44a/b; 10; 14; 33; 104a/b; 158; 385.

⁶² Primjerice, Ali-paša je tijekom boravka u Bosni četiri puta od Dubrovčana tražio uslugu prijevoza svojih dužnosnika u Alžir, Aleksandriju ili Kretu. DAD, AT, 27; 69; 349; 1/56; 1/66; DAD, CLDT, sv. 2, f. 259r; sv. 3, f. 62r. Više u: MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 55-58.

⁶³ DAD, AT, 26; 30; 37; 104 a-b; 170; 187; 216; 229; 232; 240, 250; 289.

Zapadu. Tako je primjerice tijekom Austrijsko-osmanskoga rata (1737. – 1739.) Senat smišljeno i pažljivo dozirao vijesti za bosanskoga namjesnika Ali-pašu Hećimovića, koji je, zbog političke izoliranosti Bosanskoga ejaleta, bio zadovoljan oskudnim i zastarjelim dubrovačkim obavijestima.⁶⁴

Osim toga, na bosanskome je dvoru bila velika potražnja za građevinskim radnicima, a posebno majstorima za crijep po kojima je Dubrovnik bio poznat.⁶⁵ Namjesnici su često tražili usluge dubrovačkih kamenara, minera i klančara za popravak mostova, zgrada, utvrda i džamija.⁶⁶ U Dubrovnik su stizale i neobične narudžbe poput one za brave za sobna vrata i stolić za pisanje od ebanovine, koje je tražio spomenuti namjesnik Ali-paša, ili pak za pušku karabinu, koju je tražio Šerif Halil-paša (1751. – 1752.). Kasnije su iste puške tražili bosanski ćehaja i defterdar.⁶⁷

Međutim, u prvoj polovici 18. stoljeća Republika je u zaleđe najčešće slala liječnike, koji su, uz liječničku, nerijetko obavljali i obavještajnu službu.⁶⁸ Budući da su namjesnici dugo zadržavali liječnike, Dubrovčani su ih nerado slali, a i sami liječnici ponekad su odbijali službu liječenja izvan granica.⁶⁹ Senat je u svibnju 1735. godine poslao liječnika Marka Florija (1722. – 1756.) namjesniku Abdulah-paši Muhsinoviću (1720. – 1727., 1733. – 1735., 1740. – 1741.) uz napomenu da ga pošalje natrag čim ozdravi. Otkriveno je da namjesnik boluje od hipohondrije,⁷⁰ a kako nije bio zadovoljan učinkom liječenja, zadržao je liječnika duže od dva mjeseca, zbog čega je Senat protestirao.⁷¹ Zanimljivo je da je na dvoru namjesnika Ali-paše Hećimovića boravio njegov osobni liječnik, Maurizio

⁶⁴ Ruža RADOŠ ĆURIĆ, Odnos Dubrovačke Republike i bosanskog namjesnika Ali-paše: dubrovačka obavještajna služba i službena prepiska tijekom austro-osmanskog rata 1737.-1739., *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 61, 2023., 139-166.

⁶⁵ DAD, AT, 190; DAD, CLDT, sv. 2, f. 247v; 248v. Crijep se nabavljao iz radionice crijepa (Kuparica) iz Kupara u Župi dubrovačkoj. ROLLER, *Dubrovački zanati*, 123-125.

⁶⁶ DAD, AT, B9 36; B10 37; 233. Vidi: DAD, AT, 233; 397; B9 36; B9 61; B10 20a/b; ROLLER, *Dubrovački zanati*, 121-129; Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ, Prilozi povijesti bosanskih gradova pod turskom upravom, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 2, 1952., 119-122; VINAVER, *Dubrovnik i Turska*, 28.

⁶⁷ DAD, Let. Pon., sv. 61, f. 51r-52r; DAD, DA, 3134/42; DAD, CLDT, sv. 3, f. 65r-65v, 69v, 160v-161v, 166r, 167r, 206r; DAD, AT, 868.

⁶⁸ DAD, AT, CT 4 69; B9 41; B11 3; B12 55; 72; 141; 350. Više u: VINAVER, *Dubrovnik i Turska*, 26-27; MIOVIĆ, *Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg*, 149-150.

⁶⁹ DAD, AT, 141; Jorjo TADIĆ i Risto JEREMIĆ, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, sv. II, Beograd: Centralni higijenski zavod, 1939., 72, 139; MIOVIĆ, *Na razmeđu*, 41.

⁷⁰ Hipohondrija je u to vrijeme bolest koja je uzrokovana bolešću jetre, slezene, pankreasa i želuca, a smatralo se da dovodi do duševne potištenosti i razdražljivosti. Uz tretman pijavicama, liječila se purgativima na bazi aloje. Mirko Dražen GRMEK, Izvještaji triju liječnika o putovanjima po Bosni u XVIII stoljeću, *Analiz Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7, 1959., 108.

⁷¹ DAD, CLDT, sv. 2, f. 64r-64v, 67r-67v.

Beloghi, koji je s Dubrovkinjom Anom imao dvojicu sinova. I njemu su Dubrovčani slali lijekove, moguće zbog pašinih urinarnih problema, zbog kojih je 1758. godine i preminuo.⁷²

Osim liječnika i lijekova, Republika je namjesnicima slala artikle poput ulja za grijanje, riže i žitarica⁷³ pomoću kojih se mogu pratiti potrebe bosanskoga dvora, čak i u najosnovnijim prehrambenim artiklima. Usluge i pokloni Republike puno su značili bosanskim upraviteljima jer se oni nisu mogli osloniti na pomoć daleke Porte. Senat je koristio oskudicu, kao i izoliranost Bosanskoga ejaleta, kako od središta Carstva, tako i od zapadnoga svijeta, kako bi stekao i održao njihovu naklonost. Bosanski su namjesnici zauzvrat pružali Dubrovačkoj Republici političke usluge koje su proizlazile iz njihova položaja. Upravo su obostrana korist i prožimanje ekonomskih interesa bili nit koja ih je snažno povezivala.

Razlozi pridobivanja naklonosti bosanskih namjesnika

Premda su Portine odluke imale neupitnu snagu u političko-upravnome sustavu Carstva, one se na području Bosanskoga ejaleta nisu mogle provesti bez suradnje namjesnika. Naime namjesnik je sultanove fermene potvrđivao svojim bujuruldijskim, koje je upućivao nižim lokalnim tijelima. Nenaklonjeni namjesnici odugovlačili su s pripremom i izdavanjem bujuruldijskih, za što je, suadeći prema datumima izdanih fermana i bujuruldijskih, bilo potrebno mjesec do dva.⁷⁴ Ponekad je otezanje s izdavanjem bujuruldijskih vođeno i drugim razlozima. Tako je primjerice Portin ferman iz kolovoza 1737. godine o zabrani rada mletačkih luka stigao u vrijeme kada su Dubrovčani prekinuli kontakte s bosanskim namjesnikom zbog priklanja uz Habsburšku Monarhiju u Austrijsko-osmanskom ratu (1736. – 1739.). Tadašnji namjesnik Ali-paša potvrdio je spomenuti ferman tek u ožujku 1738. godine, nakon normalizacije odnosa s Dubrovačkom Republikom.⁷⁵

⁷² DAD, Let. Lev., sv. 76, f. 232r; İbnülemin MAHMUD KEMAL, Metaliu'l-aliye fi gurreti'l-galiye, *Tarih-i Osmani (Türk Tarihi) Encümeni Mecmuası* 16, 1926., 204; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 45, 66; İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi* cilt 4, kısım 2: XVIII. Yüzyıl, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011., 336.

⁷³ DAD, CLDT, sv. 2, f. 248r-248v; sv. 3, f. 45r-46r; DAD, AT, B4 1/68; B14 68; B25 5. Više u: MIOVIĆ, *Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg*, 140-150.

⁷⁴ Usp. fermene i pripadajuće bujuruldijske u: MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 343, 347, 329; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 156, 160, 140.

⁷⁵ DAD, AT, 202; BIV 1/283; K 794; DAD, CLDT, sv. 2, f. 106r; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 345.

Za nenaklonjene namjesnike koji su namjerno kasnili s izvršavanjem fermama u korist Dubrovnika Senat je na Porti posredovanjem poklisara harača ili dragomana tražio nove fermame ili „oštra i učinkovita pisma velikoga vezira“. Tako su učinili i 1734. godine, kada dovitljiva opravdanja, kao ni bogati pokloni namjesniku i njegovim bliskim službenicima nisu slomili čvrst stav bosanskoga namjesnika Abdullah-paše Muhsinovića, koji je uveo jasak na izvoz žita u Dubrovnik. Kako bi ubrzao izdavanje opozivne bujuruldije i onemogućio daljnju „opresiju i grubost“ bosanskoga namjesnika koji „širi strah na sve strane“, Senat je pisao dubrovačkomu dragomanu Andriji Magriniju (1723.? – 1738.) u Istanbul.⁷⁶

S druge strane naklonjeni namjesnici izdavali su bujuruldije kojih bi tekst promijenili u korist Republike. Primjerice u prvoj polovici 18. stoljeća sultan Ahmed III. (1703. – 1730.) smanjio je dopuštenu količinu žita s 1.500 tona žita i 1.500 tona pšenice na 77 tona žita i 77 tona pšenice. Unatoč tekstu sultanovih fermama prema kojima je Dubrovčanima dozvoljeno s područja Carstva uvesti novoodređenu, manju količinu žita i pšenice, bujuruldije namjesnika dopuštaju da Dubrovčani „kupuju žitarice kao i prije“⁷⁷.

Međutim, bujuruldije namjesnika često nisu imale uspjeha na terenu jer se trend osamostaljenja, samovolje i neposluha, primjetan na razini bosanskoga namjesnika i Porte, odrazio i na najnižim strukturama vlasti. Dubrovačke žalbe namjesniku zbog nepoštivanja njegovih odredbi rezultirale su izdavanjem novih bujuruldija oštrijega tona i izravnih prijetnji. Zbog nepopustljivosti lokalnih vlasti i neučinkovitosti namjesnikovih bujuruldija, Dubrovačka je Republika ponekad tražila obnavljanje fermama u Istanbulu, a tada je ponovno počinjala iscrpljujuća procedura oko provedbe sultanova ukaza. Kao primjer tomu mogu se navesti slučajevi vezani uz nezakonito oporezivanje dubrovačkih trgovaca, čime su kršene trgovačke povlastice propisane dubrovačkom kapitulacijom. Po učestalosti se među njima ističe tvrdokorni problem s novopazarskim kapetanom Mehmedom Ferhatagićem (1735. – 1745.), koji je od dubrovačkih trgovaca iznuđivao novac pod izlikom darova i poreza. Dubrovčani su 1735. godine nevolje svojih trgovaca najprije predstavili bosanskom namjesniku Abdullah-paši Muhsinoviću, a zatim su i na Porti tražili „oštra pisma“ koja će „obuzdati Ferhatagićevu samovladu“. Ni bujuruldija novoga bosanskog namjesnika Ali-paše iz 1739. godine nije smirila situaciju, te se pitanje nezakonitoga oporezivanja

⁷⁶ DAD, AT, E6 4a-b; B 129/15a-b; B 129/15a-b; DAD, Let. Lev. sv. 73, f. 171r, 174r-184v, 195r-197r, 199r-199v, 201r-204v; DAD, Cons. Rog., sv. 156, f. 83v-84r; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 275-276; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 156. Vidi i slučaj iz 1736. godine: DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 15r-16r, 39v, 40v-43v; DAD, DA, 3242/31, 33.

⁷⁷ MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 103-109, 358; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 178.

ponovno protegnulo do Porte, s koje je 1742./3. godine izašao novi ferman. Međutim, i on je bio neučinkovit, kao i sljedeća bujuruldija, koja je nedugo zatim izdana na dvoru bosanskoga namjesnika. Do privremenoga umirenja novih tužbi dubrovačkih trgovaca došlo je tek nakon što je Senat uručio Ferhatagiću novčani poklon od 90 cekina. Stvarni predah od uznemiravanja nastupio je tek krajem 1745. godine, Ferhatagićevom smrću.⁷⁸

Osim što je trebao omogućiti nesmetano provođenje fermana, bosanski je namjesnik savjetovao Portu u raznim pitanjima vezanima uz Dubrovačku Republiku. Kao najbliži i najupućeniji predstavnik osmanske vlasti bio je ovlašten provesti istragu i poslati izvještaj s prijedlogom rješenja koje će biti u skladu s javnim interesom. Budući da se interes Carstva ponekad nije poklapao s interesima Republike, potpora i naklonost bosanskoga namjesnika bile su neizmjerno važne za Dubrovnik. U takvim slučajevima Senat se koristio nesigurnim i kratkotrajnim položajem⁷⁹ te neizvjesnom budućnošću bosanskih namjesnika koji, zbog malih prihoda i velikih rashoda, nisu propuštali priliku za bogaćenje. Tako su primjerice Ali-paši tijekom trećeg mandata u Bosni isplatili 200 dukata za bujuruldiju protiv nezakonitih nameta u Novom Pazaru, zatim još 200 za rješavanje slučaja ubojstva osmanskog podanika Mustafe Kurtina te čak 1.000 cekina za stabilnost tečaja dubrovačkog talira.⁸⁰ Zanimljiv je slučaj bosanskoga namjesnika Hadži Ibrahim-paše, koji je, unatoč pozamašnom poklonu od 400 zolota i ostalim darovima i uslugama za njega i njegove dvorjane,⁸¹ otezao s iz-

⁷⁸ DAD, AT, B2 3b; C6 14a; C6 14b; BI 1/17; DAD, CLDT, sv. 2, f. 64v, 65v, 188/II, 261r; DAD, Let. Lev., sv. 73, f. 227v-228r; sv. 74, f. 134r-134v; sv. 75, f. 161v-164r, 210v; sv. 76, f. 72r-73r, 138v, 144v-145r, 160r, 166r-166v, 169v-170r, 181v-182r; DAD, DA, 3164/34; 3175/32, 32a; 3243/41; DAD, Traduzioni de Capitulazioni e Firmani (dalje: TCF), serija 20, svezak 2, f. 948; DAD, Cons. Rog., sv. 160, f. 171v, 178r; sv. 162, f. 96v-97v; Vuk VINAVER, Novi Pazar i okolica - period turske vladavine, u: *Novi Pazar i Okolina* (Maletić, Mihailo et al., ur.), Beograd: Književne novine Beograd, 1969., 185-194; VINAVER, *Dubrovnik i Turska*, 37-42, 45-49, 58, 59-60, 113-114; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 347.

⁷⁹ Za trajanje namjesničkih mandata u prvoj polovici 18. stoljeća usporedi dokumente o dolasku i smjeni namjesnika: DAD, AT, 143; 156; 158, 251; 383; 401; 404; B9 58; B10 28; B11 44a/b; B11 49; B12 39; B12 21; BXIII 89/129; B23 26; A 157; 9A 401; 9A 156; 9A 165; 9A 171; DAD, Let. Lev., sv. 73, f. 57r-67v, 84r-90r; sv. 74, f. 22v-30r, 158r-167r; sv. 75, f. 44r-45r; sv. 46, f. 40r, 43v, 48v, 125v, 237r; sv. 47, f. 13v, 79r, 81v, 192v, 273v; sv. 48, f. 116r; DAD, CLDT, sv. 2, f. 29r-29v, 36r, 98v, 168r-168v, 170v-171r.

⁸⁰ DAD, DA, 3187/33, 3277/33; DAD, Let. Lev., sv. 76, f. 208v/b, 224v-225r, 227v-229v; sv. 77a, f. 45r-46r; DAD, Cons. Rog., sv. 163, f. 122r-122v, 140v, 144r-144v, 147v; DAD, Cons. Min., sv. 96, f. 128r; DAD, AT, 155; Ruža RADOŠ ĆURIĆ, *Dealing with Ottoman Outlaws from Land and Sea: Case Studies of Dubrovnik (1746-1748) u: Tributaries and Peripheries of the Ottoman Empire* (Kármán, Gábor ur.), Leiden-Boston: Brill, 2020., 314-317.

⁸¹ Poklon 400 zolota ima protuvrijednost 36.000 dubrovačkih dinara ili 900 dukata. DAD, Let. Lev., sv. 73, f. 51r, 53v, 53r, 53v, 54r, 55v, 56r, 57r, 63r, 67v, 73r, 76v-77r; DAD, DA, 3260/35, 36; DAD, Cons. Rog., sv. 155, f. 191v; VINAVER, Cene i nadnice, 318; Vuk VINAVER, Kursevi moneta u Dubrovniku XVIII. veka, 2. dio, *Analitički historijski institut JAZU u Dubrovniku* 8-9, 1962., 487.

davanjem ilama (sudskoga rješenja) za Portu u slučaju gusara Ali-hodže, koji je 1731. godine zarobio više desetaka Dubrovčana i odveo ih u Tripoli. Bez obzira na nesuradljivost bosanskoga namjesnika, Dubrovčani su ipak 1733. godine isposlovali na Porti ferman o privođenju Ali-hodže i oslobađanju dubrovačkoga roblja bez plaćanja otkupnine, koja je na kraju ipak isplaćena tripolitskom kapetanu Hadži Mehmed-paši.⁸²

U kriznim situacijama, kada su namjesnici imenovani za istražitelje, Dubrovčani nisu štedjeli. Velik uspjeh postigli su 1703. godine, kada je donesen ferman o trogodišnjem haraču, i to na temelju izvještaja bosanskoga namjesnika Sejfulah-paše Tešnjaka (1702. – 1703.), kojeg su potplatili s 1.200 cekina.⁸³ Na taj povoljni ishod utjecalo je i slavensko porijeklo Sejfulah-paše i tadašnjega velikog vezira Daltaban Mustafa-paše (1702. – 1703.).⁸⁴ Nastojanja Porte da trogodišnji harač zamijeni jednogodišnjim haračem 1721./2. i 1730. godine onemogućili su bosanski namjesnici, kojima je povjerena istraga o materijalnome stanju Republike. Za izvještaj o lošem stanju u Republici Senat je platio bosanskome namjesniku Abdulah-paši Muhsinoviću 1.400 cekina, a Ahmed-paši Rustempašiću 1.200 cekina.⁸⁵

Situacija se dodatno komplicirala kada su se interesi Dubrovnika kosili ne samo s interesima Porte nego i Mletačke Republike. I Mlečani su, poput Dubrovnika, bili prvi susjedi bosanskoga namjesnika, kojega su mitom i poklonima željeli pridobiti za zaštitu svojih gospodarskih interesa. Trgovačka i gospodarska konkurencija koja je dovela do stalne i iscrpljujuće borbe Mlečana i Dubrovčana za veću naklonost bosanskih namjesnika intenzivirala se opadanjem gospodarske snage Dubrovačke Republike i promjenom mletačko-osmanskih odnosa na-

⁸² Više u: BBA, Cevdet Hariciye (dalje: CHR), dosya 158, gömlek 7860; BBA, Ali Emiri Mahmud I (dalje: AE.SMHD.I), dosya 131, gömlek 9669; DAD, Let. Lev., sv. 73, f. 78r-81v, 99v, 108v, 114r-114v, 122r, 171r-172r; DAD, DA, 3260/35, 36; DAD, Cons. Rog., sv. 155, f. 171r, 172r-172v, 191v, 204v; DAD, AT, BXII A 80/117; CII 9/4; BXIX 133/1 a-b; DAD, CLDT, sv. 2, f. 28r-28v; VINAVER, *Dubrovniki i Turska*, 31; Vesna MIOVIĆ, Ulcinjani i Dubrovačka Republika u prvoj polovici XVIII. stoljeća, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30, 1992., 101, 108-114; Vesna MIOVIĆ, Odnosi Dubrovnika i tripolitskog namjesništva u XVIII. stoljeću, I. dio, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 31, 1993., 54; RADOŠ ĆURIĆ, *Dealing with Ottoman Outlaws from Land and Sea*, 317-324.

⁸³ DAD, AT, 155; 299; B10, 43. Više u: VINAVER, *Dubrovniki i Turska*, 7-8; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 51-57. Cekin je vrijedio 182 dubrovačka dinara, a za svotu od deset cekina moglo se kupiti stado od oko 30 goveda. VINAVER, *Cene i nadnice*, 324.

⁸⁴ Više u: Metin KUNT, Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Establishment, *International Journal of Middle East Studies* 5/3, 1974., 233-239; Metin KUNT, *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*, Columbia: Columbia University Press, 1983., 46-47.

⁸⁵ Da zaradi svotu 1.200 – 1.400 cekina dubrovački dragoman trebao je obaviti 20 – 24 poslanstva u Istanbul, a zidar primiti čak 11.700 nadnica. VINAVER, *Cene i nadnice*, 318; MIOVIĆ, *Dubrovačka diplomacija*, 30; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 56-57.

kon Kandijskoga rata (1645. – 1669.). U novim okolnostima Mlečani su uspijevali isposlovati fermane suprotne dubrovačkim kapitulacijama protiv kojih je Senat pokrenuo tužbu na Porti, ali i kod bosanskoga namjesnika.

Tijekom prve polovice 18. stoljeća vodila se žestoka borba oko monopola dubrovačke skale obećane kapitulacijama. Želeći ispuniti zahtjeve Mlečana i lokalnih trgovaca te osigurati nova carinska mjesta, središnja je vlast čas odobrala rad mletačkih luka u Makarskoj, Herceg Novome i Risnu, a čas ih zatvarala na pritužbe Dubrovčana. Čak i kad je na snazi bio sultanov ferman o zabrani rada mletačkih luka, potkupljene lokalne vlasti, koje nisu bile naklonjene njihovom zatvaranju, propuštale su tovar robe i postavljale svoje emine (carinike) na prolazima. Među njima je prednjačio kapetan trebinjske tvrđave Banjvir i kasniji mirimiran Trebinja, Osman-paša Resulbegović (1698. – 1728.), koji je uz mito propuštao trgovce na mletačke skale. Osim toga, on je u državni zakup (malikanu) dobio prihode od carina na graničnome prijelazu (tzv. Carina) prema dubrovačkoj luci na Pločama.⁸⁶ Kako bi što prije isplatio državni zakup, naplaćivao je povećane namete osmanskim trgovcima, a dubrovačkim trgovcima nametao je porezne takse koje oni, zbog uplate đumruka (carine)⁸⁷ Porti, nisu morali plaćati. Tako je primjerice 1715. godine uveo pandurinu na dubrovačku robu, a 1721. godine naplaćivao je porez na svaki tovar robe koji je prolazio kroz Trebinje u Dubrovnik.⁸⁸

Takvi nezakoniti postupci osmanskih službenika odbijali su trgovce od dubrovačkih Ploča i usmjeravali ih na mletačke luke Herceg Novi i Risan. Trend otvaranja i zatvaranja mletačkih luka obilježio je prvu polovicu 18. stoljeća, a lokalne vlasti iskorištavale su neodlučnu i promjenjivu politiku Porte. Primjerice 1708. godine bosanski defterdar dobio je ferman o otvaranju skala Novi i Risan, a već 1709. izdan je opozivni ferman o zabrani rada tih luka. Unatoč zabrani, 1709. godine kroz Risan, Novi i Gabelu prošlo je „114 konja natovarenih sirom, 10 žitom, 6 voskom, 42 tovara vune, 21 tovar katrana i 134 tovara soli“⁸⁹.

⁸⁶ VINAVER, *Turska i Dubrovnik*, 78-80, 82; Sead TRALJIĆ, *Trgovina Bosne i Hercegovine s lukama Dalmacije i Dubrovnika u 17. i 18. stoljeću*, *Pomorski zbornik povodom 1*, 1962., 354; Enes PELIDIJA, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699-1718*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1989., 71, 81; PELIDIJA, *Banjalučki boj*, 103-104, 120, 126, 168; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 150-151.

⁸⁷ Dubrovački trgovci plaćali su carinu jedino u Carigradu, Edirnama i Bursi, a u ostalim su mjestima bili oslobođeni carine jer su plaćali Porti paušalni iznos od 100.000 akči godišnje.

⁸⁸ DAD, AT, CT1 44; B9 24a/b; B9 30; DAD, Let. Lev., sv. 71, f. 32r-34v; sv. 72, f. 1r-5r, 7r-7v, 9v-10v, 12r-13v, 14r-16r, 85v; Derviš KORKUT, *Nešto o turskim dokumentima Arhiva dubrovačkog, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 2, 1928., 158; FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika*, 206; Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Svjetlost, 1980., 138; PELIDIJA, *Banjalučki boj*, 103-105; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 150.

⁸⁹ VINAVER, *Dubrovnik i Turska*, 78; Pelidija, *Bosanski ejalet*, 70.

Isti slučaj dogodio se i 1731. godine. U siječnju je zabranjen rad mletačkih skala, a već u travnju Porta je na temelju predstavke mletačkoga baila (diplomatskog predstavnika u Istanbulu) Emo Angela (1730. – 1734.) izdala novi ferman kojim se otvaraju zabranjene skale. Senat je tada poveo odlučnu akciju protiv mletačkih skala istodobno djelujući na Porti, kod trebinjskoga mirimirana i bosanskoga namjesnika.⁹⁰ U Bosnu je poslan dragoman Zarini, koji je od bosanskoga namjesnika Abdulah-paše Muhsinovića zatražio zatvaranje najkonkurentnije makarske skale.⁹¹ Isticao je da će otvaranje mletačkih skala štetiti i Carstvu jer Republika neće moći „iscijediti novce za trogodišnji tribut“ koji se isplaćuje iz prihoda dubrovačke luke. Isto tako, od prihoda iz stonske slanice raspodjeljuje se novac za plaće vojnih posada u utvrdama Trebinja i Ključa, a u carsku se blagajnu slijeva trećina prihoda od dubrovačke soli prodane osmanskim podanicima.⁹²

Nekoliko dana kasnije posjetio je i trebinjskoga mirimirana Ibrahim-pašu Resulbegovića, kojega je, između redova komplimenata i poklona, molio da ne pušta nikoga i ne postavlja svoje ljude (carinike) na mletačke skale. Čini se da ta akcija nije krenula željenim tokom jer je otvaranje makarske skale pratio val otvaranja ostalih mletačkih skala u Herceg Novome, Risnu i Gabeli. Nakon još jednog posjeta namjesniku Zarini je ipak argumentima, ugađanjem i izdašnim poklonima pridobio naklonost bosanskoga namjesnika i osigurao njegov angažman na Porti. Uskoro je izašao novi ferman o zatvaranju mletačkih luka koji je namjesnik bez odgađanja u listopadu 1733. godine potvrdio bujurul dijom.⁹³

Nakon tolikoga silnog dubrovačkog truda već su se u ožujku 1734. godine pojavile vijesti o otvaranju novih skala. Na dubrovačke žalbe Porta je izdala novi ferman o zatvaranju mletačkih skala u Novome, Risnu, Gabeli i Makarskoj.⁹⁴ Nova akcija na Porti i na bosanskome dvoru poduzeta je ponovno 1736. godine. Poklisari harača trebali su izboriti pisma velikoga vezira Silahdar Sejid Mehmed-paše (1736. – 1737.) za bosanskoga namjesnika Ali-pašu, koja će ga obvezati da izvrši postojeće fermene o zatvaranju mletačkih skala. Nije poznato

⁹⁰ DAD, Let. Lev. 73, f. 118v-121v; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 341-342.

⁹¹ Više o radu makarske skale: Adem HANDŽIĆ, Uvoz soli u Bosnu u 16. vijeku, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 10/11, 1960./61., 130-131; TRALJIĆ, Trgovina Bosne i Hercegovine, 358-360; Šime PERIČIĆ, Pomorska trgovina Makarske u 18. stoljeću, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 4, 1973., 101-125; PELIDIJA, *Banjalučki boj*, 112.

⁹² DAD, DA, 3260/38, 39; DAD, AT, 353.

⁹³ DAD, Let. Lev. sv. 73, f. 116v-118r, 122v-127r, 129r-131r; DAD, CLDT, sv. 2, f. 45r; DAD, DA, 3260/37, 38, 39, 41; 3268/37; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 341-343; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 155.

⁹⁴ DAD, AT, B127/32a-b, 37a-b, B129/5 a-b; DAD, CLDT, sv. 2, f. 45r, 47r; DAD, DA, 3260/42; DAD, Let. Lev., sv. 73, f. 128r-129r; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 342, 343; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 155-156.

je li Ali-paša izdao bujuruldiju, ali ona nije bila učinkovita jer su na makarskoj skali tijekom 1736. i 1737. godine boravili brojni brodari koji su prevozili robu stranih trgovaca, a tijekom 1737. godine otvorene su skale u Risnu i drugdje. Dubrovčani su nakraju tražili novi ferman, koji je Ali-paša u ožujku 1738. godine potvrdio bujuruldijom. Iako je trgovcima zaprijetio zapljenom robe i privođenjem na bosanski divan, ipak je dio robe već dva mjeseca kasnije utabanim putevima prolazio prema zabranjenim mletačkim skalama.⁹⁵

Zaokret se dogodio već sljedeće, 1739. godine, kada je Ali-paša na temelju novog fermata izdao bujuruldiju kojom je dozvoljena kupovina, prodaja i dolazak trgovaca na mletačke skale u Risan i Novi. Na molbe Dubrovčana paša se založio na Porti za dubrovačke interese i zatražio je opozivni ferman. Pisao je i trebinjskomu mirimiranu Ibrahim-paši da zaustavi prolaz prema mletačkim skalama. Međutim, nakon skorog odlaska Ali-paše iz Bosne, mirimiran je razaslao naredbe o otvaranju mletačkih luka na koje je poslao emine.⁹⁶ Svečano otvaranje luka i dolazak emina izazvalo je oštro protivljenje dubrovačke vlade na Porti i kod novog namjesnika Abdulah-paše Muhsinovića.⁹⁷

Umorna od stalnih razračunavanja, Porta je 1741. godine naredila da se rješenje mletačko-dubrovačkoga sukoba prepusti prosudbi novoga bosanskog namjesnika Mehmed-paše Ajvaz Gazija (1741. – 1742.). Zadatak namjesnika bio je da u pravednoj istrazi ispita problem podrijetla novih i starih skala te da rezultate istrage predstavi Porti.⁹⁸ Senat nije gubio dragocjeno vrijeme, odmah je u Bosnu poslao izaslanstvo da dokaže kako je dubrovačka skala jedina stara skala čiji prihod ide carskoj blagajni, dok su ostale skale otvorene tek „prije nekoga vremena“. Međutim drugačije su govorili nikšićke age i nikšićki kadija Mehmed, a podržavao ih je i mletački bailo.⁹⁹ Kako bi udobrovoljio glavne istražitelje u pitanju skala, Dubrovčani su namjesniku i njegovu sinu Ali-begu

⁹⁵ DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 15r-16r, 25v-26v, 34v-35r, 39v, 40v-43v; DAD, CLDT, sv. 2, f. 45r, 106r; DAD, DA, 3242/31, 33; 3163/76, 77; DAD, AT, BIV 1/283; B11 72a/b; B13 3; K 794; E 23/8; 158; 202; 353; 411; 4175, 4176; DAD, Cons. Rog., sv. 157, f. 110v-111r; sv. 158, f. 143r.

⁹⁶ DAD, TCF, sv. 2, f. 943-945; DAD, AT, K 795; 26; 216; BX 56/10; BX 56/45; DAD, Cons. Rog., sv. 158, f. 37v-38r; sv. 159, f. 40v, 53v, 54v; DAD, Cons. Min., sv. 94, f. 164r, 165v-166r; DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 100v-105r, 107v-110v, 135v-138r, 143v-144r/b, 147v, 156v-157v, 161r-162v; DAD, DA, 3243/42; 3261/51-55, 58; 3277/20; 3332/150; DAD, CLDT, sv. 2, f. 146v-147v, 152r-152v.

⁹⁷ DAD, Cons. Rog., sv. 159, f. 152r-152v; DAD, Cons. Min., sv. 94, f. 234v; DAD, CLDT, sv. 2, f. 168r-168v, 196v-197r; DAD, Let. Lev., sv. 74, f. 158r-167v; DAD, AT, 353; 383; K 793.

⁹⁸ Ferman i bujuruldije vidi u: MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 346; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 159-160.

⁹⁹ DAD, CLDT sv. 2, f. 185v-186r; DAD, AT, 307; BIV 16/3; C 7/87; E I 4/2; DAD, Let. Lev., sv. 75, f. 46v-52v, 54v-58v, 64r-66r, 67v-69r, 70r, 73r-73v, 143v, 147v-148r; DAD, DA, 3277/23, 29; 3261/53, 55, 68; DAD, Cons. Rog., sv. 159, f. 106v.

uručili uobičajene poklone i pošiljke s novostima iz svijeta. Međutim za pridobivanje namjesnika ključno je bilo mito od 12 i ½ vrećica zlata (1.130 cekina). Na temelju povoljnog namjesnikova izvještaja, Porta je 1742. godine izdala ferman o zatvaranju mletačkih skala.¹⁰⁰

Tek okončana mukotrpana, dugotrajna i skupa borba za skale na kraju je bila posve uzaludna. Na makarskoj se skali opet prodavala velika količina soli, zbog čega je stonska slanica bilježila drastičan pad prodaje. U vezi s time Dubrovčani su se obratili trebinjskomu mirimiranu Ibrahim-paši i bosanskomu namjesniku Mehmed-paši Ajvaz Gaziju, koji je izdao još jednu nedjelotvornu bujuruldiju.¹⁰¹ Ni novi namjesnik, bivši veliki vezir Jegen Mehmed-paša, nije donio učinkovito rješenje, a dolaskom novoga namjesnika Ali-paše situacija se pogoršala.¹⁰² Na temelju mletačkih predavki namjesnik Ali-paša 1745. godine izdao je bujuruldiju zapovjednicima da slobodno propuštaju prehrambene namirnice iz susjednih osmanskih područja prema skalama Novi, Risan i Makarska.¹⁰³ Dubrovčani su povelili još jednu mučnu borbu na Porti i u provinciji, ali bez uspjeha. Trgovci su odnosili toware soli i gvožđa na zabranjenu skalu u Novom, a na makarsku skalu dolazile su karavane s raznovrsnom robom i odvozile velike količine soli.¹⁰⁴

Nakon kratkoga predaha problem oko skala ponovno se pojavio 1747. godine. Trgovačka roba, a najviše vuna i vosak, ponovno je počela prolaziti prema zabranjenim skalama u Novome i Risnu, a sol se na štetu stonske slanice opet prodavala u Makarskoj. Paša je izdao nove naredbe, koje su, čini se, imale snažniji učinak, jer se novi problemi sa skalama javljaju tek četiri godine kasnije.¹⁰⁵

¹⁰⁰ DAD, DA, 3261/53, 59; 3277/23; DAD, Let. Lev., sv. 75, f. 80r-81v; 110r, 122v, 124r-126r, 127r-129v, 148r-148v, 152r, 153r; DAD, AT, BI 6/3; BIV 16/4; BXV 126/18; DAD, TCF, sv. 2, f. 977-987. Više u: VINAVER, *Dubrovnik i Turska*, 83-84; MIOVIĆ, *Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg*, 154-155; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*: 347.

¹⁰¹ DAD, CLDT, sv. 2, f. 188v-190v, 192r-192v, 194v-195v; DAD, AT, B129/45; 385; DAD, Cons. Rog., sv. 160, f. 139v. PERIČIĆ, *Pomorska trgovina Makarske*, 101-120; Gligor STANOJEVIĆ, *Novska skela u XVIII. vijeku, Spomenik SANU Odeljenje istorijskih nauka* 127/5, 1985., 122-124; Šime PERIČIĆ, *Prilog poznavanju stonske solane, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 43, 2005., 139-163; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*: 161.

¹⁰² DAD, DA, 3164/34, 49; 3277/24; DAD, CLDT, sv. 2, f. 196v-197r, 213r, 213v-215r, 218v-219r, 227r-227v; Cons. Rog., sv. 160, f. 160r-161r, 164v, 172r, sv. 161, f. 42r; DAD, Cons. Min., sv. 95, f. 87r, 89v; DAD, Let. Lev., sv. 75, f. 175r-176r, 178v-179r; VINAVER, *Dubrovnik i Turska*, 84.

¹⁰³ Ova Ali-pašina bujuruldija nije pronađena. DAD, Let. Lev., sv. 76, f. 74v-75r, 79r-80r; DAD, CLDT, sv. 2, f. 261v; DAD, Let. Lev., sv. 76, f. 112r-113v; VINAVER, *Dubrovnik i Turska*, 84.

¹⁰⁴ DAD, AT, 371; 284; B 131/288; DAD, CLDT, sv. 3, f. 8v-9v, 11r, 14r-15v, 19v-20r, 33v, 35r; DAD, Let. Lev., sv. 76, f. 131v-132r, 145r, 149r-151v, 191r-191v, 194r; DAD, Cons. Rog., sv. 162, f. 126v-127v, 128v, 153v-154v, 179r, 182r, 210r, sv. 163, f. 59v; sv. 163, f. 56v-57r.

¹⁰⁵ DAD, Let. Lev., sv. 76, f. 207r-208r/b, 217r-218r; DAD, Cons. Rog., sv. 163, f. 123v-124r; DAD, Cons. Mai., sv. 59, f. 48v-49r; DAD, CLDT, sv. 3, f. 156v-159r, 160r-160v; DAD, AT, C6 13; 4692; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 165.

Višegodišnje neprijateljstvo Dubrovčana i Mlečana kulminiralo je 1754. godine zbog mletačke prisilne naplate tranzita i godišnjega dara te ulaska u dubrovačke vode. I ovoga je puta Porta konačnu odluku prepustila bosanskom namjesniku. Za posrednika u rješavanju mletačko-dubrovačkog spora imenovala je bosanskoga namjesnika Mehmed-pašu Kukavicu (1752. – 1756.).¹⁰⁶ Čim je primio radosnu vijest od samog namjesnika, Senat je poslao poslanika na bosanski dvor. Prema uputama Senata, ni pod koju cijenu nije smio pristati na novčani poklon koji bi predstavljao dubrovački tribut Mlečanima, nego je predložio darivanje srebrnoga predmeta u vrijednosti od 20 cekina svake tri godine, što je i dogovoreno. Prema potpisanomu Travnickom sporazumu iz 1754. godine, Mlečanima su oštro zabranjeni napadi na Dubrovčane i uzurpacija njihovih voda. Za okončanje dugotrajnoga sukoba oko prevlasti na Jadranu Mehmed-paši Kukavici isplaćeno je 1.000 cekina. Moguće je da je na pozitivan ishod utjecao i dubrovački liječnik Ivo Battista Pagani (1745. – 1805.), koji je tijekom ožujka i travnja liječio čir na nozi bosanskoga namjesnika.¹⁰⁷ Osim toga, Dubrovčani su tražili i pomoć bivšega bosanskog namjesnika Abdulah-pašu Seida (1750. – 1751.).¹⁰⁸ Senat se i ranije obraćao za pomoć bivšim namjesnicima u vezi s mletačkim presizanjima. Strah od neposredne granice s mletačkim teritorijem brinuo je dubrovačku vladu tijekom mletačko-osmanskoga razgraničenja u Srijemskim Karlovcima 1699. godine i na Požarevačkome miru 1718. godine. U oba navrata Senat je tražio bivše bosanske namjesnike Kose Halil-pašu (1698. – 1702.) i Numan-pašu Ćuprilića da se založe za dubrovačke interese na Porti.

Zaključak

U 18. stoljeću bosanski je namjesnik postao važan susjed Dubrovačke Republike. Od tada mu je redovito ustupana dužnost hercegovačkoga sandžakbega, kojem su Dubrovčani pridavali veliku važnost jer je rješavao presudno pitanje izvoza mesa i žitarica iz Hercegovine, a imao je i važnu ulogu u uspostavi mirnoga

¹⁰⁶ Više o mletačko-dubrovačkome sukobu, vidi u: Šime LJUBIĆ, O odnošajih medju republikom Mletačkom i Dubrovačkom, *Rad JAZU* 54, 1880., 62-159; Vesna MIOVIĆ, Spor između Dubrovnika i Venecije 1751-1754, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 29, 1991., 99-116; Vesna MIOVIĆ, The Conflict Between Dubrovnik and Venice 1751-1754, *Dubrovnik Annals* 1, 1997., 71-96; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana*, 353; MIOVIĆ, *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika*, 57-63.

¹⁰⁷ DAD, CLDT, sv. 3, f. 242v, 250r-250v, 262v-263r, 258v-259/2v; DAD, AT, B9, 16; 348a/b; 350; DAD, DA, 19/3282; DAD, Let. Lev. sv.78, f. 253r-255r; 259r-259v; sv. 79, f. 22r-22v. Više u: MIOVIĆ, *The Conflict Between Dubrovnik and Venice*, 94-95.

¹⁰⁸ DAD, AT, 204; 387; 869; PELIDIJA, *Bosanski ejalet*, 247-248, 251, 258; MIOVIĆ, *The Conflict Between Dubrovnik and Venice*, 77.

suživota i održavanju suradnje među pograničnim stanovništvom. Vrijednost hercegovačkoga sandžakbega za Dubrovnik jasno se očituje u novčanom poklonu koji je i tijekom 18. stoljeća ostao rezerviran isključivo za njega.

Osim u provinciji, namjesnici su imali snažan utjecaj i na Porti, gdje su se zalagali za dubrovačke interese. Međutim, najvažnija uloga koja je dodijeljena namjesnicima tijekom 18. stoljeća bile su istrage i arbitraže oko važnih pitanja između Republike i Carstva. Na taj je način bosanski namjesnik postao glavni nositelj osmanske politike prema Dubrovačkoj Republici jer je o njegovoj volji i procjeni ovisilo očuvanje tributarnih povlastica Dubrovačke Republike. Znakovito je da je bosanski namjesnik bio glavni istražitelj u pitanju smanjenja dubrovačkoga harača, a i rješenje dugotrajnoga mletačko-dubrovačkoga sukoba ovisilo je o prosudbi i naklonosti namjesnika.

Kako bi istrage koje je Porta povjerila bosanskim namjesnicima rezultirale dubrovačkom koristi, Senat je namjesnike nastojao pridobiti poklonima i uslugama koji su namjesnicima bili od velike koristi jer se nisu mogli osloniti na udaljeni Istanbul. Tako su bosanski namjesnici bili usmjereni na Dubrovnik zbog usluga i dobavljenih artikala, a Dubrovčani su, pak, bili usmjereni na bosanskog namjesnika zbog političke pomoći koja je omogućila ekonomsku i političku sigurnost Republike. Ako željeno rješenje nisu mogli osigurati lijepim riječima i neobičnim poklonima, Dubrovčani su posezali za „vrećom novca“ koju su namjesnici, zbog nestabilne pozicije i slabih prihoda, rado prihvaćali.

Upravo gradacija dubrovačkih darova prema sastavu i količini jasno oslikava mrežu utjecaja i društveno-politički poredak na bosanskome i hercegovačkome dvoru. Na vrhu hijerarhije nalazili su se bosanski namjesnici i hercegovački sandžakbezi, koje su Dubrovčani darivali prilikom dolaska na vlast. Iako je dubrovački poklon od svijeća, začina, tkanina i šećera nesumnjivo imao veliko značenje za bosanskoga namjesnika i hercegovačkoga sandžakbega, njegov se sastav ipak može okarakterizirati kao običan. Naime tekstil je bio glavni izvozni predmet u osmansko zaleđe, a vosak se u velikoj mjeri izvezio iz Hercegovine u Dubrovnik. Ni snopovi svijeća koje su Dubrovčani darivali nisu bili primjer neobičnih svijeća-umjetnina, a svjećarstvo je, usto, bilo razvijeno i u hercegovačkim gradovima.

Osim uobičajenih poklona, Dubrovčani su poduzimali sve da namjesnicima i njihovim suradnicima nabave luksuzne i rijetke predmete. Međutim takvi zahtjevi bili su rijetki. I dok su s Porte učestalo stizale narudžbe za kristalne čaše i koraljne usnike za lulu, u dubrovačkome je zaleđu stigla tek poneka molba za statusnim simbolima, poput koraljnoga tespiha ili zapadnjačkoga sata, koja je ukazivala na pripadnost višoj osmanskoj klasi i na društvenu diferencijaciju među Osmanlijama u Bosanskome ejaletu.

U razgranatoj mreži utjecaja na bosanskome dvoru najvažnije mjesto zauzimao je čehaja kao najbliži suradnik bosanskoga namjesnika i hercegovačkoga sandžakbega. Ostali službenici na dvoru bosanskoga namjesnika i hercegovačkoga sandžakbega, uz pokoji izuzetak, ovisno o njihovoj socijalnoj pozadini i političkim okolnostima, izgubili su na važnosti tijekom 18. stoljeća.

Na primjeru Dubrovnika očito je da je ravnoteža moći između središta i pokrajine prevagnula na rubno područje Carstva, u kojem se akumulirala sva politička i diplomatska moć Osmanlija u odnosu na Republiku. Lakši je zadatak bio dobiti fermane na Porti nego ih provesti na terenu gdje su odluke sultana zapinjale u složenu mrežu lokalnih sistema i podsistema odbijajući se o tvrdoglavost bosanskih namjesnika i neposlušnost nižih lokalnih službenika. Tako su sporovi na bosanskome dvoru rješavani od slučaja do slučaja, prema trenutnim i prividnim razlozima, ovisno o raspoloženju i karakteru namjesnika. Namjesnici su odugovlačili s potvrdom Portinih fermana i otezali s izdavanjem svojih bujuruldija lokalnim službenicima, a kao arbiteri i istražitelji u osmansko-dubrovačkim sporovima namjerno su kasnili s izdavanjem izvještaja za Portu.

Poslije bosanskoga namjesnika hijerarhijska se ljestvica spuštala na niže lokalne službenike kao izvršne organe vlasti, a među njima su za Dubrovnik najvažniji bili trebinjski mirimiran i novopazarski paša. O njihovoj dobroj volji ovisila je provedba Portinih zapovijedi i učinkovitost bujuruldija bosanskoga namjesnika, te je najviše truda trebalo uložiti upravo na terenu gdje su fermاني i bujuruldi je kršeni odmah nakon izdavanja. Novopazarski je kapetan naplaćivao nezakonite poreze dubrovačkim trgovcima, a trebinjski je mirimiran propuštao karavane prema zabranjenim mletačkim skalama. Fermاني i bujuruldi je protiv otvaranja mletačkih skala i ubiranja nameta u Novom Pazaru nizali su se bez dugoročnoga rezultata i uspjeha jasno ukazujući na doseg moći Porte i bosanskih namjesnika.

U svakoj prilici Dubrovčani su se žustro borili ustaljenim argumentima i probranim poklonima, ali i strpljenjem, to jest čekajući bolju priliku, novoga namjesnika, namjesnika koji im je već prije pružio podršku u istom pitanju i barem kratkotrajno donio predah. Premda se gotovo svaki pokušaj može ocijeniti kao još jedan uzaludni korak u zatvorenome krugu osmansko-dubrovačkoga suživota, dubrovačke vlasti nisu odustajale ni u naizgled nerješivim situacijama i neizdrživim okolnostima. Grčevito su se borile za monopol dubrovačke skale kao za posljednju slamku ekonomskoga spasa.

Upravo je neprestana borba za zaštitu dubrovačke trgovine i očuvanje trgovačkih privilegija bila preslika temeljne okosnice u odnosu između Dubrovnika i Osmanlija tijekom 18. stoljeća. Pri tome je neizostavna stanica

dubrovačkih diplomatskih pregnuća bio bosanski namjesnik, koji je slovio za zaštitnika dubrovačkih kapitulacija. Snažan utjecaj namjesnika i nakon odlaska iz Bosne, njihove učestale rotacije i nepredvidivo napredovanje na moćnije pozicije bili su razlozi zbog koji se Senat svim silama trudio održavati prisne odnose s njima, što je na koncu bilo ulaganje u sadašnjost, ali i budućnost Dubrovačke Republike.

Literatura

Neobjavljeni izvori

Državni arhiv u Dubrovniku:

Copia Lettere Diverse (dalje: CLDT), serija 27.1, svezak 2

Lettere di Levante (dalje: *Let. Lev.*), serija 27.1, svezak 73

Acta Consilii Rogatorum (dalje: *Cons. Rog.*), serija 3, svezak 157

Acta Consilii Minorum (dalje: *Cons. Min.*), serija 5, svezak 93

Lettere di Ponente (dalje: *Let. Pon.*), serija 27.6, svezak 54

Acta Turcarum (dalje: AT), serija 75

Traduzioni de Capitulazioni e Firmani (dalje: TCF), serija 20, svezak 2

Acta et Diplomata (dalje: DA), serija 76

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Istanbul:

Cevdet Askeriye (dalje: C.AS)

Cevdet Hariciye (dalje: CHR)

Ali Emiri Mahmud I (dalje: AE.SMHD.I)

Literatura

BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica. „Liječnici, kirurzi, ljekarnici, lijekovi u liječenju kuge u dalmaciji u XVIII. stoljeću“, *Povijesni prilozi* 16 (1997): 135-157.

FAROQHI, Suraiya. *Travel and Artisans in the Ottoman Empire: Employment and Mobility in the Early Modern Era* (London, New York: I.B. Tauris, 2014).

FORETIĆ, Miljenko. „Dubrovnik u vrijeme austro-turskog rata 1736.-1739.“, u: *Dubrovnik u povijesnim i kulturnim mijenama. Zbornik odabranih radova*, prir. Anica Kisić (Dubrovnik: Matica Hrvatska, Ogranak Dubrovnik, 2007): 84-132.

FORETIĆ, Vinko. *Povijest Dubrovnika do 1808. Knjiga 1-2* (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1980).

GADŽO KASUMOVIĆ, Azra. „Funkcija osmanskog valije u Bosanskom ejaletu i dokumenti koje je izdavao“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* 33 (2012): 5-58.

GRMEK, Mirko Dražen. „Izveštaji triju liječnika o putovanjima po Bosni u XVIII stoljeću“, *Anali Histojskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7 (1959): 97-115.

- INALCIK, Halil. „Centralization and Decentralization in Ottoman Administration“, u: *Studies in Eighteenth Century Islamic History* (Thomas Naff i Roger Owen ur.) (Carbondale-Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1977): 27-52.
- KARADEMIR, Zafer. „Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeker Üretim ve Tüketimi (1500-1700)“, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 37 (2015): 181-218.
- KORKUT, Derviš. „Nešto o turskim dokumentima Arhiva dubrovačkog“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 2 (1928): 146-149.
- KUNT, Metin. *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650* (Columbia: Columbia University Press, 1983).
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. *Osmanlı Belgelerinin Dili* (Istanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1998).
- LUČIĆ, Josip. „Dubrovčani i Hasan-paša Predojević“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 27/1 (1994): 59-74.
- LJUBIĆ, Šime. „O odnošajih medju republikom Mletačkom i Dubrovačkom“, *Rad JAZU* 54 (1880): 62-159.
- MAHMUD KEMAL, İbnülemin. „Metalî'ü'l-aliye fi gurreti'l-galiye“, *Tarih-i Osmani (Türk Tarihi) Encümeni Mecmuası* 16 (1926): 197-210.
- MIOVIĆ, Vesna. „Spor između Dubrovnika i Venecije 1751-1754“, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 29 (1991): 99-116.
- MIOVIĆ, Vesna. *Na razmeđu (odnosi na dubrovačko-osmanskoj granici 1667-1806)* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1997).
- MIOVIĆ, Vesna. „Bosanski beglerbeg, hercegovački sandžakbeg i diplomacija Dubrovačke Republike“, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38 (2000): 121-164.
- MIOVIĆ, Vesna. *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana s analitičkim inventarom sultanskih spisa serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku* (Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2005).
- MIOVIĆ, Vesna. *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika Bosanskog ejaleta i hercegovačkog sandžaka: s analitičkim inventarom bujuruldija (1643-1807) serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku* (Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik, Istorijski arhiv Sarajevo, Kantonalni arhiv Travnik, 2008).
- MULJAČIĆ, Žarko. „Prilog politici Dubrovnika za austrijsko-turskog rata 1788.-1789.“, u: *Iz dubrovačke prošlosti*, ur. Jelena Hekman (Zagreb: Matica Hrvatska, 2006), 33-42.
- ORLIĆ, Đuro. „Iz medicinskog Dubrovnika 18. vijeka“, *Dubrovnik* 10/2 (1967): 89-107.
- PELIDIJA, Enes. *Banjalučki boj iz 1737: uzroci i posljedice* (Sarajevo: El-Kalem, 2003).

- POPOVIĆ, Toma. „Upravna organizacija hercegovačkog sandžaka Hercegovačkog sandžaka u XVI veku“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 12-13 (1962): 75-120.
- RADOŠ ĆURIĆ, Ruža. „Odnos Dubrovačke Republike i bosanskog namjesnika Ali-paše: dubrovačka obavještajna služba i službena prepiska tijekom austro-osmanskog rata 1737.-1739.“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 61 (2023): 139-166.
- RUŽA RADOŠ ĆURIĆ, „Dealing with Ottoman Outlaws from Land and Sea: Case Studies of Dubrovnik (1746–1748)“ u: *Tributaries and Peripheries of the Ottoman Empire*, ur. Gábor Kármán (Leiden-Boston: Brill, 2020), 302-324.
- ROLLER, Drago. *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću (Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 2)* (Zagreb: JAZU, 1951).
- ŠABANOVIĆ, Hazim. „Bosanski divan“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 18/19 (1973): 9-45.
- ŠUNDRICA, Zdravko. „O darovima u dubrovačkoj diplomaciji“, *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva 1*, Vladimir Stipetić ur. (Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2008): 133-144.
- ŠUNDRICA, Zdravko. „Obavještajna služba Dubrovačke Republike u 18. stoljeću (Epizoda austrijsko-turskog rata 1737.-1739.)“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37 (1999): 157-204.
- TADIĆ, Jorjo i Jeremić, Risto. *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika vol. II.* (Beograd: Centralni higijenski zavod, 1939).
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi* cilt 4, kısım 2: XVIII. Yüzyıl (Istanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011).
- VINAVER, Vuk. „Kursevi moneta u Dubrovniku 18. veka I. dio“, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6/7 (1959): 233-248.
- VINAVER, Vuk. *Dubrovnik i Turska u XVIII. veku* (Beograd: Naučno delo, 1960).

Summary

The Role of the Bosnian Governors in the Politics of the Sublime Porte in the First Half of the 18th Century

This paper aims to examine the diplomatic strategies and actions employed by the Republic of Dubrovnik (Ragusa) in order to gain the favour of the Bosnian governors and their assistants. In addition to persuasive discourse enriched with compliments and flattery, an indispensable element of Ragusan diplomacy consisted of gifts that clearly reflected not only the political hierarchy of their recipients but also the social customs, health concerns and consumer preferences of the Bosnian court. The favour of the Bosnian governors was important for Ragusans, as these governors wielded significant influence in upholding the privileges prescribed by the Dubrovnik *ahdname*. To understand the effective implementation of the *ahdname*, the study considers the cooperation of three administrative levels: the Porte as a decision-maker, the Bosnian governor as an administrative intermediary, and local officials as executive agents. Within this framework, the paper seeks to determine both the effectiveness and the territorial reach of the Bosnian governors' political power, and to identify the administrative level at which the proper functioning of Ottoman-Ragusan relations was disrupted.

Keywords: 18th century; Republic of Dubrovnik; Ragusan diplomacy; political influence of the Bosnian governors.